

ΣΥΜΒΙΩΤΙΚΕΣ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΕΣ

Μαριάννα Μουρούλικα

Παρίτηαν, Γεωγράφος Καθηγήτρια, Κων. Μανωλίδης

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 10198/1
Ημερ. Εισ.: 16-12-2011
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιθετικός Κωδικός: Δ
728.3
ΜΟΥ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2011

ΣΥΜΒΙΩΤΙΚΕΣ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΕΣ

Οι περισσότεροι μετασχηματισμοί των πόλεων της Ευρώπης, τον περασμένο αιώνα, συσχετίστηκαν με τις οικονομικές εξελίξεις και την παγκοσμιοποίηση. Το μήνυμα της παγκοσμιοποίησης πέρα από την ενίσχυση και επέκταση της οικονομίας και των δικτύων, αφορούσε, όχι πια την αποδοχή του διαφορετικού, αλλά την **συμβίωση** με αυτό. Μέσα από αυτή την ανάγκη να επαναπροσδιορίσουμε τον κόσμο, οι μητροπόλεις κλήθηκαν να επανασχεδιάσουν την **ταυτότητα** τους αφομοιώνοντας τα νέα δεδομένα, αλλά διατηρώντας όλα τα στοιχεία που τις καθιστούσαν μοναδικές –ως συνείδηση της διαφορετικότητας τους- χωρίς εμμονές και προσκολλήσεις σε στερεότυπα.

Η Ελλάδα ως μία χώρα πλήρως ενταγμένη στην Ευρωπαϊκή ένωση, επηρεάζεται αναπόφευκτα από τα δεδομένα της οικονομικο-πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης. Οι μεγάλες ελληνικές πόλεις με πρώτη την Αθήνα, βρίσκονται ταυτόχρονα σε μια αντιφατική κατάσταση: από τη μία πρέπει να αφομοιώσουν όλες τις αναπόφευκτες αλλαγές του συστήματος και να επαναπροσδιορίσουν την εικόνα που θα προβάλουν προς τα έξω, και από την άλλη δεν έχουν ρυθμίσει ακόμα βασικά θέματα λειτουργίας του δημόσιου αστικού χώρου, που προκύπτουν από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Μέσα στο παγκοσμιοποιημένο και εξαιρετικά ανταγωνιστικό περιβάλλον οι νεοελληνικές πόλεις ψάχνουν να βρουν τη νέα αστική τους ταυτότητα.

Η εισαγωγή του όρου **συμβιωτικές τοπογραφίες**, επιχειρεί να περιγράψει, την αναγκαία συνθήκη *αμοιβαίας συμβίωσης*¹ στην τοπογραφία του αστικού περιβάλλοντος των ελληνικών πόλεων, όπως αυτό διαμορφώνεται μέσα από τρεις πάγιες καταστάσεις,

την σύγχρονη **λογική συμβίωσης με τα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης**,

την συμβιωτική εμπειρία κατοίκησης ενός αστικού συστήματος, χαοτικού ως προς την μορφή και τον τρόπο παραγωγής του, από το οποίο προκύπτουν όμως, οι πιο επιθυμητές έννοιες του αστικού σχεδιασμού, διάχυτη πολυλειτουργικότητα ζωτικότητα και ανάπτυξη μικροκλίμακας,

την συμβιωτική σχέση της ά-μορφης, α-όριστης, ά-τοπης αρχιτεκτονικής, με μια νέα «που εμπεριέχει το μορφικό και επιθυμεί να κατασκευάσει, νέους τόπους, νέα αστική συνείδηση και να επινοήσει εκ νέου τη σχέση της με το ελληνικό αστικό τοπίο»,

προκειμένου να αναπτυχθεί και να ενδυναμωθεί **μια νέα αστική ταυτότητα** η οποία θα επιθυμεί τον συσχετισμό -και όχι την αποστασιοποίηση- με τη σύγχρονη αστική πραγματικότητα και το παρελθόν της.

¹ Ο όρος συμβίωση στη βιολογία περιγράφει τη συνύπαρξη δύο διαφορετικών ειδών, κατά την οποία ωφελούνται:

- i. αμοιβαία (mutualistic) -δύο οργανισμοί βιολογικά αλληλεπιδρούν αποκομίζοντας οφέλη στον ίδιο βαθμό -
- ii. παρασιτικά (parasitic) -ένας οργανισμός, το παράσιτο, ωφελείται σε βάρος του άλλου, ο οικοδεσπότης- και
- iii. «κοινοβιακά» (Commensalistic) -σχέση μεταξύ των δύο οργανισμών όπου ένας οργανισμός ωφελείται, αλλά ο άλλος παραμένει ουδέτερος

Η συζήτηση για την αντιμετώπιση της κρίσης των ευρωπαϊκών πόλεων, ενστερνίστηκε το μετασχηματισμό του υπάρχοντος αστικού περιβάλλοντος και όχι την επέκτασή του, εκτός από τις περιπτώσεις όπου κρινόταν αναγκαίο. Με την έννοια αυτή το ενδιαφέρον άρχισε να στρέφεται στους χώρους που είχαν μείνει σχετικά ελεύθεροι ή αδιαμόρφωτοι μέσα στον αστικό ιστό. Οι χώροι όπου κάποτε υπήρξαν οι πιο παραγωγικές και άλλες δραστηριότητες, που εγκαταλείφθηκαν ή εκσυγχρονίστηκαν, αποτέλεσαν τους τόπους για νέα σημαντικά ειδικά προγράμματα και ζωτικά έργα.

Στην παρούσα συγκυρία της γενικευμένης κρίσης και ύφεσης το να μιλά κανείς για αρχιτεκτονική και έννοιες όπως η ποιότητα ζωής στο αστικό τοπίο και η ανάπτυξη οράματος για τις ελληνικές πόλεις φαντάζει πολυτέλεια. Είναι εμφανές ότι η οικονομική κρίση στην οποία έχει περιέλθει ολόκληρο το παγκόσμιο σύστημα, θα επιτρέψει την ανάπτυξη ορισμένου μόνο αριθμού πόλεων. Παρόλα αυτά από τη στιγμή που οι πόλεις διαθέτουν το προνόμιο εγκαταλειμμένων ή παραμελημένων περιοχών σε άμεση γεινίαση με το κέντρο τους, είναι προτιμότερο να «ξεκινήσουν τα έργα» από την εκπόνηση μιας συνολικής μελέτης βασισμένης στις έννοιες του εφικτού και της αποδοτικότητας, παρά να επιδίδονται σε τοπικές επιφανειακές παρεμβάσεις προκειμένου να ανταποκριθούν στο στόχο του εκσυγχρονισμού.

Η περιοχή μελέτης, εστιάζει σε μία παραμελημένη περιοχή της πόλης του Βόλου στα όρια με την ύπαιθρο, η οποία αποτελεί κομμάτι του θαλάσσιου μετώπου και μέχρι σήμερα τυγχάνει αμήχανων χειρισμών. Η μελέτη διαπραγματεύεται τη σχέση της περιοχής με τα φυσικά στοιχεία -το λόφο της Γορίτσας, το ποτάμι του Αναύρου, τη στεριά και τη θάλασσα- την επανασύνδεση της με την πόλη, την ανασύνταξη και τον επανασχεδιασμό του δημόσιου χώρου, προτείνοντας ένα νέο αστικό «δωμάτιο» στο οποίο φιλοξενείται το νέο κτίριο κωπηλασίας του NOB-A. Το δώμα του κτιρίου μετατρέπεται σε μία πράσινη στέγη όπου αναπτύσσεται ένας εκπαιδευτικός κήπος γηγενής βλάστησης για μαθητές δημοτικού. Μέσα από τον κύκλο ζωής των φυτών, από τη σπορά μέχρι την συγκομιδή, τα παιδιά εκπαιδεύονται πέρα από τη βοτανική και τις διαδικασίες καλλιέργειας της γης, πάνω σε περιβαλλοντικά θέματα. Ο κήπος συλλέγει το νερό της βροχής και, συμβάλλει στη μείωση της αστικής θερμικής νησίδας ενισχύοντας ταυτόχρονα την εκπαιδευτική αποστολή του εγχειρήματος. Ο νέος δημόσιος χώρος απαλλαγμένος από τη λογική του καταναλωτισμού, προτείνει νέους τρόπους ψυχαγωγίας και διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου, προάγει την συλλογικότητα και την αυθόρμητη επικοινωνία, επαναπροσδιορίζοντας την έννοια και τον ρόλο του δημόσιου χώρου, ως χώρο συνάθροισης και συλλογικών δραστηριοτήτων. Η πρόταση, αντιμετωπίζει αυτό το αστικό υπόλοιπο ως μέρος μιας συνολικής ανάπλασης της παραθαλάσσιας ζώνης όπως προβλέπονταν στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δ. Βόλου 2007-2010.

S Y M B I O T I C T O P O G R A P H I E S

During last century, most of the transformations that took place in European cities were associated with economic developments and globalization. The message of globalization, apart from the amplification and expansion of economy and networks, concerned the **symbiosis** with diversity far beyond the acceptance of it. To meet the need to redefine the world, cities were asked to redesign their **identity** without obsessions and attachments on stereotypes. In order to succeed this, they had to assimilate new data and in the same time preserve all the elements that made them unique, as awareness of their diversity.

As a country fully integrated into the European Union, Greece is inevitably influenced by the circumstances of economic and cultural globalization. Major Greek cities face now a contradictory situation: they have to assimilate all the inevitable changes of the system and redefine their image, while at the same time they have not yet solve key issues of public urban space which arise from their particular characteristics. In a globalized and highly competitive environment, Greek modern cities are still looking to find their new urban identity.

The introduction of the term **symbiotic topographies** attempts to describe, the necessary condition for mutualistic symbiosis at the topography of the urban environment in Greek cities, as this is being formed by three standing conditions,

the contemporary notion of **symbiosis with the new data of globalization,**

the **symbiotic experience of dwelling an urban system**, chaotic as to the form and manner of production, from which however, arise, the most desirable concepts of urban design, pervasive multifunctionality vitality and development of microscale,

the **symbiotic relationship between the un-formed, un-set, un-placed architecture, with a new one**, "which includes the form and wants to build, new places, a new urban consciousness and reinvent its relationship with the Greek urban landscape",

in order to develop and strengthen a **new urban identity** that will correlate -rather than distanced itself- from the contemporary urban reality and its past.

The debate on the crisis of European cities embraced the transformation of the existing urban environment and not their further development except for cases where it was necessary. In this sense, interest has increasingly moved to areas that have remained relatively free or unformed within the urban fabric. These spaces, once housed the most productive and other activities that were gradually abandoned or upgraded, became the sites for major new special programs and vital projects.

In the current context of widespread crisis and recession, a conversation about architecture and concepts such as quality of life in the urban landscape and development of vision for Greek cities may seem a luxury. It is evident that the economic crisis that has reached the

entire world system, will only allow the development of a certain number of single cities. Nevertheless, if a city has the privilege of having abandoned or neglected areas in close proximity to its center, it is preferable to start the reformation, by preparing a comprehensive study based on notions of feasibility and efficiency, rather than engage in local superficial interventions to meet the goal of modernization.

The design project focuses on such a neglected area in the boundaries of Volos city with the countryside, which is part of the sea front and so far is handled with awkward maneuvers. The study interprets, the relationship of the site with the natural elements -Goritsa hill, Anavros river and sea- the reconnection with the city, the redesign of public space, proposing a new "urban room" which hosts the new rowing center of NOB-A. The roof of the building converts into a green roof, where a garden of native vegetation is being developed addressed to primary students for educational purposes. Through the seed-to-harvest cycle, children learn about botany and the processes of nurturing growth in a garden, as well as environmental issues. The garden collects rainwater, and serves to reduce the urban heat island effect in a way that simultaneously reinforces the educational mission of the project. This new public space, free from the logic of consumerism, suggests new ways of entertainment and leisure management, promotes collegiality and spontaneous communication and redefines the meaning and role of public space, as a space of assembly and collective activities. The proposal addresses this urban rest as part of an aggregate redevelopment of the coastal zone of the city, as it was proposed in the Operational Program 2007-2010 by the municipality of Volos.

στον Λέανδρο...

Ευχαριστώ > > > >

τον επίκουρο καθηγητή Κ. Μανωλίδη για την καθοριστική συμβολή του στη διεκπεραίωση αυτής της εργασίας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣσελ. **1****A μέρος****1.0 Παγκοσμιοποίηση ~ συμβίωση με το διαφορετικό****3**

1.1 Ο επαναπροσδιορισμός της σύγχρονης ταυτότητας των πόλεων

1.2 Στοιχεία μετασχηματισμού του δημόσιου χώρου

- i. Οικονομία
- ii. Τεχνολογία
- iii. Ανεσφάλεια και Προστασία
- iv. Κατανάλωση

B μέρος**2.0 Η Νεοελληνική πόλη****14**

2.1 Στοιχεία ταυτότητας του νεοελληνικού αστικού χώρου

- i. Α- μορφία
- ii. Α- οριστία
- iii. Α- τοπία
- iv. Πολυλειτουργικότητα

2.2 ΣΥΜΒΙΩΤΙΚΕΣ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΕΣ

Γ μέρος**ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ****28**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πρόθεση της ερευνητικής εργασίας είναι η κατανόηση του τρόπου παραγωγής του δημόσιου χώρου των ελληνικών πόλεων, μέσα στη νέα παγκόσμια κατάσταση που έχει διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια.

Οι περισσότεροι μετασχηματισμοί των πόλεων της Ευρώπης συσχετίζονται με τις οικονομικές εξελίξεις και την παγκοσμιοποίηση. Το μήνυμα της παγκοσμιοποίησης πέρα από την ενίσχυση και επέκταση της οικονομίας και των δικτύων, αφορούσε, όχι πια την αποδοχή του διαφορετικού, αλλά την **συμβίωση** με αυτό. Μέσα από αυτή την ανάγκη να επαναπροσδιορίσουμε τον κόσμο, οι μητροπόλεις κλήθηκαν να επανασχεδιάσουν την ταυτότητα τους αφομοιώνοντας τα νέα δεδομένα, αλλά διατηρώντας όλα τα στοιχεία που τις καθιστούσαν μοναδικές –ως συνείδηση της διαφορετικότητας τους- χωρίς εμμονές και προσκολλήσεις σε στερεότυπα.¹

Η Ελλάδα ως μία χώρα πλήρως ενταγμένη στην Ευρωπαϊκή ένωση, επηρεάζεται αναπόφευκτα από τα δεδομένα της οικονομικο-πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης. Οι μεγάλες ελληνικές πόλεις με πρώτη την Αθήνα, βρίσκονται ταυτόχρονα σε μια αντιφατική κατάσταση: από τη μία πρέπει να αφομοιώσουν όλες τις αναπόφευκτες αλλαγές του συστήματος και να επαναπροσδιορίσουν την εικόνα που θα προβάλουν προς τα έξω, και από την άλλη δεν έχουν ρυθμίσει ακόμα βασικά θέματα λειτουργίας του δημόσιου αστικού χώρου, που προκύπτουν από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Στο παγκοσμιοποιημένο και εξαιρετικά ανταγωνιστικό περιβάλλον οι νεοελληνικές πόλεις ψάχνουν να βρουν τη νέα αστική τους ταυτότητα.

Η εργασία αυτή χωρίζεται σε δύο μέρη· το πρώτο έχει σαν στόχο να καταγράψει τα νέα δεδομένα που έφερε στην καθημερινότητα μας η παγκοσμιοποίηση και τον τρόπο που αυτά μετασχηματίζουν το δημόσιο αστικό χώρο. Η μετάβαση στην τριτογενή οικονομία, η συνεχής ανάπτυξη της τεχνολογίας, το αίσθημα ανασφάλειας και η αρχέγονη ανάγκη για προστασία που εμφανίζεται επιτακτική στις μέρες μας, ο καταναλωτικός τρόπος ζωής είναι κάποια από αυτά.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας εξετάζονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του νεοελληνικού αστικού δημόσιου χώρου, που συγκροτούν τα στοιχεία της ταυτότητας των πόλεων μας- οι οποίες διαφέρουν από τις δυτικοευρωπαϊκές ή βορειοαμερικανικές που φέρουν στην εξέλιξη τους τα σημάδια μιας παράδοσης στο σχεδιασμό- αναζητούνται οι αιτίες που τον οδήγησαν στη σημερινή υφιστάμενη κατάσταση και οι ενέργειες που μπορούν πιθανώς να ανατρέψουν την παθογένεια του.

¹ Franco Purini "η λαμπρή ράχη". Μετασχηματίζοντας την πόλη. Διεθνής διαγωνισμός αστικού σχεδιασμού για τη Θεσσαλονίκη, επιμέλεια Βίλμα Χαστάογλου-Μαρτινίδη, Οργανισμός Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης Θεσσαλονίκη, Εκδότης Ανδρέας Παπαδάκης, 1997, σελ.114

Η εισαγωγή του όρου **συμβιωτικές τοπογραφίες**, επιχειρεί να περιγράψει, την αναγκαία συνθήκη *αμοιβαίας** συμβίωσης στην τοπογραφία του αστικού περιβάλλοντος των ελληνικών πόλεων, όπως αυτό διαμορφώνεται μέσα από τρεις πάγιες καταστάσεις, την σύγχρονη **λογική συμβίωσης με τα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης**,

την συμβιωτική εμπειρία κατοίκησης ενός αστικού συστήματος, χαοτικού ως προς την μορφή και τον τρόπο παραγωγής του, από το οποίο προκύπτουν όμως, οι πιο επιθυμητές έννοιες του αστικού σχεδιασμού, διάχυτη πολυλειτουργικότητα ζωτικότητα και ανάπτυξη μικροκλίμακας,

την συμβιωτική σχέση της ά-μορφης, α-όριστης, ά-τοπης αρχιτεκτονικής, με μια νέα «που εμπεριέχει το μορφικό και επιθυμεί να κατασκευάσει, νέους τόπους, νέα αστική συνείδηση και να επινοήσει εκ νέου τη σχέση της με το ελληνικό αστικό τοπίο»,²

προκειμένου να αναπτυχθεί και να ενδυναμωθεί **μια νέα αστική ταυτότητα** η οποία θα επιθυμεί τον συσχετισμό -και όχι την αποστασιοποίηση- με τη σύγχρονη αστική πραγματικότητα και το παρελθόν της.

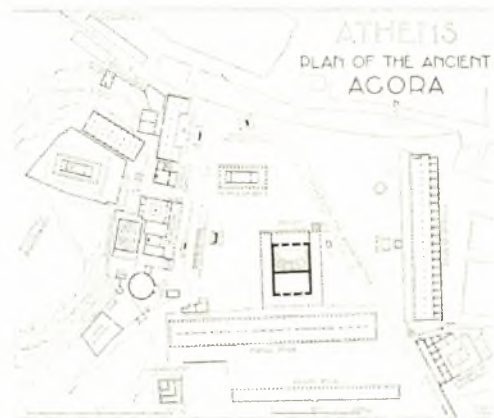
*ο όρος συμβίωση στη βιολογία περιγράφει τη συνύπαρξη δύο διαφορετικών ειδών, κατά την οποία ωφελούνται:

- i. **αμοιβαία** (*mutualistic*) -δύο οργανισμοί βιολογικά αλληλεπιδρούν αποκομίζοντας οφέλη στον ίδιο βαθμό -
- ii. **παρασιτικά** (*parasitic*) -ένας οργανισμός, το παράσιτο, ωφελείται σε βάρος του άλλου, ο οικοδεσπότης- και
- iii. **«κοινοβιακά»** (*Commensalistic*)³ -σχέση μεταξύ των δύο οργανισμών όπου ένας οργανισμός ωφελείται, αλλά ο άλλος παραμένει ουδέτερος.⁴

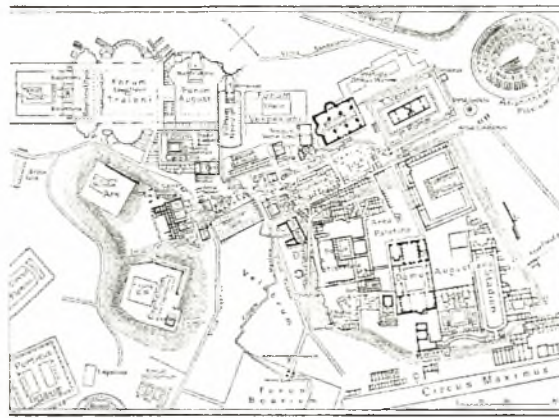
² Γιάννης Αίσωπος, Γιώργος Σημαιοφορίδης, «Νέα αστική συνείδηση», Μετάπολις 2001. Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, Επιμέλεια, Γιάννης Αίσωπος Γιώργος Σημαιοφορίδης Αθήνα 2001, σελ.53

³ **'Commensalism'** -προέρχεται από την αγγλική λέξη» 'commensal' που σημαίνει "κοινή χρήση των τροφίμων" στην ανθρώπινη κοινωνική αλληλεπίδραση, η οποία με τη σειρά της προέρχεται από το λατινικό *cum Mensa*, που σημαίνει "κοινή χρήση ενός τραπεζιού", [Online]. Διαθέσιμο στο: <http://en.wikipedia.org/wiki/Commensalism> , [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]

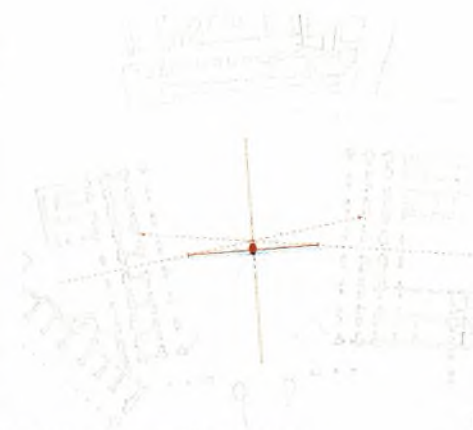
⁴ Ελεύθερη μετάφραση από το λύμα «Symbiosis». From Wikipedia, the free encyclopedia, [Online]. Διαθέσιμο στο: <http://en.wikipedia.org/wiki/Symbiosis>. http://en.wikipedia.org/wiki/Mutualism_%28biology%29. <http://en.wikipedia.org/wiki/Parasitism>. <http://en.wikipedia.org/wiki/Commensalism> , [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]

αγορά της Αθήνας

Η αγορά της Ρώμης

Η πλατεία Καπιτωλίου στη Ρώμη

H

1.0 Ο επαναπροσδιορισμός της σύγχρονης ταυτότητας των πόλεων

Ιστορικά, η πόλη εκφράζει σε τρισδιάστατη υλική μορφή την κοινωνικό-οικονομική της δομή και οργανώνεται με βάση τη χωρική εξάρτηση του ιδιωτικού χώρου, με ένα ή περισσότερα κέντρα του δημόσιου χώρου - την αγορά, την πλατεία, την εκκλησία ή το ανάκτορο. Αυτή η σχέση εγγύτητας, με ένα συγκεκριμένο τόπο, αποτελεί το βασικό συνδετικό στοιχείο της ιστορικής πόλης.⁵ Οι πόλεις της γηραιάς ηπείρου, μπορούν να περιγραφούν ως μια συνύπαρξη χώρων ιδιωτικών συμφερόντων διαθέσιμων για οικονομικές δραστηριότητες και ανάπτυξη και χώρων δημοσίου συμφέροντος που ανήκουν στην κοινότητα, διαθέσιμων στο σύνολο των πολιτών.⁶

Η διαπλοκή "δημόσιου- ιδιωτικού" δεν είναι ένα νέο στοιχείο· εμφανίστηκε στην Αναγέννηση και αποτέλεσε μοντέλο ανάπτυξης της ευρωπαϊκής πόλης, η οποία μπορεί να θεωρηθεί υβρίδιο μεταξύ της ελληνικής, κλασικής πόλης (όπου στον δημόσιο χώρο της αναπτύσσεται η πολιτική και δημοκρατική συζήτηση), της ρωμαϊκής πόλης (πόλης λειτουργικής που εξυπηρετεί τις αστικές ανάγκες) και της καπιταλιστικής πόλης (της πόλης των εμπορικών συναλλαγών, της αποθήκευσης και διοχέτευσης εμπορευμάτων). Αυτή η τριλογία, πόλη πολιτική, λειτουργική, οικονομική, (με τους αντίστοιχους χώρους της) συναντάται ακόμη

⁵ Γιάννης Αίσωπος «η έκλειψη του δημόσιου χώρου», Futura #5, σελ.41

⁶ Didier Rebois, «Δημόσιο συμφέρον - Ιδιωτικά συμφέροντα», Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, Επιμέλεια, Γιάννης Αίσωπος Γιώργος Σημαιοφορίδης Αθήνα 2001, σελ.90

και σήμερα, σε όλες τις ευρωπαϊκές πόλεις, η ταυτότητα των οποίων καθορίζεται από την εμβέλεια και την σημασία που αποκτά κάθε μια από τις τρεις συνιστώσες.⁷

Από την στιγμή που η Ευρώπη άρχισε να ενοποιεί τις δομές και λειτουργίες της, ενόψει της ανασυγκρότησης των διαφορών της, σε μια νέα πολιτισμική και πολιτική σύνθεση, η ενδυνάμωση της ταυτότητας των σημαντικότερων πόλεων της, έγινε θεμελιώδες ζήτημα. Η έννοια της ταυτότητας και της οπτικής αποτύπωσης, είναι καθοριστικής σημασίας για τις κοινωνίες γιατί αποτρέπει φαινόμενα σύγχυσης και έλλειψης αυτοπεποίθησης.⁸ Ήταν ολοένα και πιο απαραίτητο αυτές οι θρυλικές πόλεις, να κομίσουν στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι το ίχνος μιας ταυτότητας, η οποία όμως έπρεπε να διαφοροποιηθεί από εκείνη που γνώριζαν όλοι μέχρι σήμερα. Η νέα ταυτότητα έπρεπε να ανασχεδιαστεί με κοινά αστικά στοιχεία άλλων ταυτοτήτων, αντικατοπτρίζοντας παράλληλα την διαφορετικότητα της απέναντι σε κάθε ταυτότητα εξωτερική και διαφορετική και αποφεύγοντας την προσήλωση σε μια σειρά από στερεότυπα. Μέσα σε αυτήν την αναγκαιότητα να ξαναονομάσουμε τον κόσμο η προοπτική της παγκοσμιοποίησης πέρα από την οικονομική απόκτηση και μία ανώτερη σημασία· την χάραξη των ορίων μιας νέας οικουμενικότητας επικεντρωμένης όχι πλέον στην αποδοχή του άλλου, αλλά στη συμβίωση με αυτό που είναι διαφορετικό και που γίνεται παράδειγμα αναγκαίο για τον καθορισμό οποιασδήποτε ταυτότητας ως συνείδηση της διαφοράς.

⁷ Leonardo Benevolo, «Η πόλη στην Ευρωπαϊκή Ιστορία», όπως αναφέρεται από τον Didier Rebois, «Δημόσιο συμφέρον - Ιδιωτικά συμφέροντα», Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, Επιμέλεια, Γιάννης Αίσωπος Γιώργος Σημαιοφορίδης Αθήνα 2001, σελ.90

⁸ Ιωάννης Κωστούλας, «Το ιδεολογικό περιεχόμενο του κέντρου των Αθηνών», 11 Ιουνίου 2011, εφημερίδα Καθημερινή, Τέχνες και Πολιτισμός, σελ.3

1.2 Στοιχεία μετασχηματισμού του δημόσιου χώρου

Χαρακτηριστικά στοιχεία της παγκοσμιοποιημένης κατάστασης, αποτελούν η δημιουργία παγκόσμιων αξιών, οι αυξημένες διεθνείς πολιτισμικές ανταλλαγές, η ανάπτυξη παγκόσμιας υποδομής τηλεπικοινωνιών, η διευρυμένη διασυνοριακή ροή δεδομένων και κινητής τηλεφωνίας, η ενίσχυση της πολυπολιτισμικότητας μέσω της εξαγωγής κουλτούρας, αν και συχνά αυτό καταλήγει σε υβριδοποίηση ή αφομοίωση (π.χ. δυτικοποίηση), η αυξημένη τάση για ταξίδια και τουρισμό σε χώρες του εξωτερικού, η αυξημένη μετανάστευση, περιλαμβανομένης της παράνομης μετανάστευσης, η εξαγωγή τοπικών καταναλωτικών αγαθών (π.χ. τρόφιμα) σε άλλες χώρες (τα οποία συχνά προσαρμόζονται στην κουλτούρα όπου εισάγονται), οι παγκόσμιες μόδες και παγκόσμια μαζική κουλτούρα, οι διεθνείς αθλητικές διοργανώσεις κλπ...⁹ Οι σαρωτικές αλλαγές που επιφέρει αναπόφευκτα όλη αυτή η ανταλλαγή πληροφορίας σε όλα τα επίπεδα, παίζουν καθοριστικό ρόλο στην επικράτηση ενός ενιαίου τρόπου διαβίωσης και κατανάλωσης, μετασχηματίζουν το δημόσιο χώρο και δημιουργούν νέα αστικά μοντέλα κατοίκησης. Οι σύγχρονες πόλεις κλήθηκαν να επανασχεδιάσουν την ταυτότητα τους αφομοιώνοντας τα νέα δεδομένα, αλλά διατηρώντας όλα τα στοιχεία που τις καθιστούσαν μοναδικές. Η ιδέα της ταυτότητας της πόλης, δηλαδή η διαλεκτική παρελθόντος και μέλλοντος επιβλήθηκε σε κάθε πόλη, από τη σύγχρονη εποχή στην περίοδο της παγκοσμιοποίησης προκειμένου να επιβιώσει του ανταγωνισμού και να μην οδηγηθεί σε μια κατάσταση εξομοίωσης και τελικά αφανισμού.

i. Οικονομία

Η πλατεία (μαζί με τον εμπορικό δρόμο, πλατεία οδός) αποτελεί το κορύφωμα της αστικής ζωής εδώ και χιλιάδες χρόνια και τον πρώτο αστικό υπαίθριο χώρο συλλογικών δραστηριοτήτων. Ως ο κατεξοχήν δημόσιος χώρος συναλλαγής, ανταλλακτικών σχέσεων και έδρα της κοινοτικής ζωής, εμφανίζεται με τα πρώτα ίχνη της πόλης και ως τη Βιομηχανική Επανάσταση, καθίσταται ο τόπος όπου πραγματοποιούνται όλες εκείνες οι δραστηριότητες που θεωρούνται θεμέλιες για την ύπαρξη και τη λειτουργία μιας κοινότητας.¹⁰ Η προσεκτική μελέτη των μετασχηματισμών του αστικού ιστού αναδεικνύει την σταθερή σχέση με την εξέλιξη των αρχιτεκτονικών μετασχηματισμών της πλατείας και την άρρηκτη σχέση των δύο αυτών οντοτήτων.¹¹

Κατά την διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα, λόγω των νέων δεδομένων που εισήγαγε η Βιομηχανική Επανάσταση οι μεγάλες πόλεις υπέστησαν ριζικούς ανασχηματισμούς. Η τεράστια δημογραφική έκρηξη που παρατηρήθηκε λόγω της μεταφοράς στην

⁹ Ο.π.

¹⁰ Κωνσταντίνος Πατέστος, «Το κιβώτιο του μοντέρνου! κείμενα για την αρχιτεκτονική», Εκδόσεις Καστανιώτη, 200, σελ.153

¹¹ Ο.π. σελ.154

πόλη τεράστιων μαζών του αγροτικού πληθυσμού δημιούργησε δύο νέα κοινωνικά στρώματα: το αστικό προλεταριάτο και την εύπορη επιχειρηματική τάξη.¹² Όλα αυτά είχαν την βάση τους στην νέα οικονομία που διαμορφώνονταν την εποχή εκείνη· από την οικονομία της υπαίθρου περάσαμε στην οικονομία της εκβιομηχάνισης. Η μετάβαση από τη γεωργία στην βιομηχανία και οι εφευρέσεις της εποχής –η ατμομηχανή και το αυτοκίνητο- ήταν οι παράγοντες που συνετέλεσαν καθοριστικά στον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας των πόλεων της Ευρώπης και των ΗΠΑ.¹³ Οι πόλεις αντιμετώπισαν μία πρωτόγνωρη κοινωνική κατάσταση την οποία επιχείρησαν να επιλύσουν μέσω της αλόγιστης ασχεδίαστης επέκτασης των ιστορικών περιφερειών· από την άλλη ανοίχτηκαν πλατείες μέσα στα ιστορικά κέντρα των πόλεων, δίχως ιδιαίτερο προβληματισμό -λόγω έλλειψης ουσιαστικής ιστορικής παιδείας και αδιαφορίας για τις αξίες της ιστορικής πόλης από τη νέα αστική τάξη- μια διαδικασία που προκάλεσε ανεπανόρθωτες βλάβες στον αστικό οργανισμό.¹⁴

Σήμερα ισχύουν περίπου οι ίδιες μεταβατικές συνθήκες που ίσχυαν στις αρχές της δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα. Από την βιομηχανική οικονομία που την εγκαταλείπουμε σταδιακά, περάσαμε στην τριτογενή οικονομία και σε κάποιες περιπτώσεις στην τεταρτογενή. Βρισκόμαστε μπροστά σε μια νέα οικονομία, μια νέα τεχνολογία και ένα σύστημα παγκοσμιοποιημένο πέρα από σύνορα χωρών και γεωφυσικά εμπόδια, όπου το τεχνητό και το άυλο συμπληρώνουν και τείνουν να αντικαταστήσουν το φυσικό και το υλικό.¹⁵ Αν τα μέσα μεταφοράς συντόμευσαν τις αποστάσεις, οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές και τα μέσα τηλεπικοινωνίας τις εκμηδένισαν. Στο νέο παγκόσμιο τοπίο, όπου η καθησυχαστική γνώση της έως τώρα υπάρχουσας κατάστασης αντικαθίσταται από την ανασφάλεια του νέου, οι παλιές βεβαιότητες καταρρίπτονται και νέες συμμαχίες δημιουργούνται. Ο δημόσιος χώρος της πόλης επηρεάζεται και πάλι ουσιαστικά από αυτές τις μεταλλαγές. Καλούμαστε λοιπόν να αντιμετωπίσουμε τη νέα πραγματικότητα με νέους τρόπους δράσης, νέες αντιλήψεις, νέες ιδέες. Για την αρχιτεκτονική αυτό μπορεί να είναι ένα σημείο καμπής. Η κριτική σύνθεση της ιστορίας των αστικών μετασχηματισμών, μπορεί να βοηθήσει τον μηχανισμό παραγωγής προοπτικής προς το μέλλον και να αποτρέψει από σφάλματα του παρελθόντος.

¹² Ο.π. σελ.167

¹³ J. Acebillo, «Αρχιτεκτονική και νέα πόλη», Πρακτικά ανοιχτής συζήτησης με θέμα: «Αρχιτεκτονική και νέα πόλη», Τρίτη 23 Μαΐου 2006, ΑΘΗΝΑ, Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών (ΙΣΤΑΜΕ) - Ανδρέας Παπανδρέου, [Online]. Διαθέσιμο στο: <http://www.istame.gr/page/default.asp?la=1&id=546&date=custom> [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]

¹⁴ Κωνσταντίνος Πατέστος, «Το κιβώτιο του μοντέρνου» κείμενα για την αρχιτεκτονική», 2001 Εκδόσεις Καστανιώτη, σελ.167

¹⁵ Γιάννης Αίσωπος, Γιώργος Σημαιοφορίδης, «Εισαγωγή», Μετάπολις1, μετά την πόλη, Αθήνα 1997, σελ.4

ii. Τεχνολογία

Τα τελευταία χρόνια, με το περιτύλιγμα του πλανήτη από δορυφόρους και δίκτυα επικοινωνίας και πληροφορίας, καθώς και με την ανάπτυξη των υπολογιστών, μια τεράστια εξέλιξη των σχετικών τεχνολογιών λαμβάνει χώρα. Ασύρματη, καλωδιακή και δορυφορική τηλεόραση, ασύρματες και ενσύρματες τηλεπικοινωνίες, είναι τα εργαλεία της νέας εποχής. Ο νέος κόσμος είναι ψηφιακός και όλα ανάγονται στο δυαδικό σύστημα : μηδέν και ένα. Μέχρι τώρα η γεωγραφική απόσταση είχε άμεση σχέση με το χρόνο, μπορούσε δηλαδή να αναχθεί σε χρονική διάρκεια. Με την ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών, η θεμελιώδης αυτή σχέση χρόνου - απόστασης διαλύεται. Η πληροφορία και η ψηφιακή εικόνα γίνονται τώρα, ταυτόχρονες με το γεγονός όπου κι αν αυτό συμβαίνει : ο πόλεμος στην Λιβύη μεταδόθηκε ζωντανά στις οθόνες μας, ενώ πριν δέκα χρόνια, οι δίδυμοι πύργοι του WTC κατέρρευσαν μπροστά στα έκπληκτα μάτια εκατομμυρίων τηλεθεατών. Πηγαίνοντας ένα βήμα πιο πέρα, η πληροφορία προηγείται και δημιουργεί το γεγονός, που δεν θα υπήρχε αν δεν έπρεπε να αποτελέσει είδηση. Οι νέες τεχνολογίες μηδενίζουν την απόσταση και εξαλείφουν τη σημασία του τόπου, προσφέροντας τεχνική εγγύτητα. Η συνεκτικότητα της πόλης - βασισμένη στις άμεσες χωρικές σχέσεις - μειώνεται. Ο ρόλος του υλικού δημόσιου χώρου ως χώρου επικοινωνίας ελαχιστοποιείται καθώς νέες μορφές αρχίζουν να τον υποκαθιστούν.¹⁶

Ο σύγχρονος άνθρωπος απομακρύνεται συνεχώς από την υλική πόλη και το φυσικό χώρο και εμφανίζεται τώρα, περισσότερο εσωστρεφής από ποτέ. Μέσα από τις πολλές μορφές επικοινωνίας που του παρέχονται, τελικά επιλέγει την πιο απομονωτική.

¹⁶ Γιάννης Αίσωπος, «η έκλειψη του δημόσιου χώρου», Futura #5, σελ.41

Παράδοξο, αλλά σήμερα ο άνθρωπος επιλέγει να επικοινωνεί με τον πιο μοναχικό τρόπο. Μέσο των συστημάτων κοινωνικής δικτύωσης, facebook, twitter, Skype, «συναντάει», «σκουντάει», και «συνομιλεί», με άλλους ανθρώπους, σε έναν ηλεκτρονικό πλέον χώρο. Βρισκόμαστε μπροστά σε μια καινούργια κοινωνική μορφή, που καθιστά δυνατές τις δράσεις και αλληλεπιδράσεις εξ αποστάσεως, σε ένα νέο «τριτογενές» περιβάλλον, που αντιπαραβάλλεται στα δυο αλλά μεγάλα περιβάλλοντα, στα οποία έχει προσαρμοστεί το ανθρώπινο είδος· τη φύση και την πόλη.¹⁷ Οι μετακινήσεις και οι περίοδοι παραμονής αρχίζουν να αντιστρέφουν τη σχέση τους με τον άνθρωπο, του οποίου οι καθημερινές μετακινήσεις στο φυσικό χώρο είναι μικρότερες.¹⁸

Η σταδιακή απώλεια της φυσικής χωρικής κίνησης και η αντικατάστασή της από τη συνδιάλεξη σε ένα άυλο δίκτυο, επηρεάζει τις παραδοσιακότερες λειτουργίες του δημόσιου χώρου. Η ανάπτυξη και η κυριαρχία του συστήματος της αγοράς σε κάθε εποχή επιβαλλόταν από μία σαφή και έκδηλη ανάγκη: την ύπαρξη στην πόλη ενός διακεκριμένου χώρου αφιερωμένου στις συλλογικές δραστηριότητες, σε αυτό που αποκαλούμε συλλογική ή κοινοτική ζωή.¹⁹ Η γυάλινη βιτρίνα του αστικού καταστήματος τείνει πια να αντικατασταθεί από τη γυάλινη οθόνη του υπολογιστή.²⁰ Σήμερα μέσω του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του internet μπορεί κανείς να μπει στο site του καταστήματος που τον ενδιαφέρει, να κινηθεί, δηλαδή, στο μη-χώρο και να φτάσει στον ηλεκτρονικό τόπο του καταστήματος. Μέσο πολλαπλών εικόνων, πινάκων και τιμοκαταλόγων που φαίνονται στη δισδιάστατη οθόνη του υπολογιστή, μπορεί να το γεμίσει το προσομοιωμένο καροτσάκι του με τα προϊόντα που τον ενδιαφέρουν και να πληρώσει για όλα με το άυλο χρήμα του πληκτρολογώντας τον αριθμό της πιστωτικής του κάρτας. Το παλαιότερο αστικό κοινωνικό γεγονός της αγοράς αγαθών μετατρέπεται σταδιακά σε μια ατομικιστική μοναχική κίνηση στον ηλεκτρονικό χώρο ανάμεσα σε εικόνες.²¹

Η εξάπλωση, των ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας και πληροφόρησης οδηγεί σταδιακά στην αντικατάσταση του τρισδιάστατου γεωγραφικού χώρου από τον αδιάστατο "ηλεκτρονικό χώρο" των δικτύων και τη δυσδιάστατη επιφάνεια της τηλεοπτικής οθόνης. Αυτό που δημιουργείται είναι μια νέα ατομικιστική κοινωνία που αποτελείται από θεατές που δεν συμμετέχουν αλλά απλά παρακολουθούν. Όπως έγραφε και ο Guy Debord το 1967, «η νέα κοινωνία του θεάματος, εξαλείφει τη γεωγραφική απόσταση και αναπαράγει την απόσταση εσωτερικά ως θεαματικό χωρισμό».²² Τώρα είμαστε ήδη στην επόμενη φάση, στην "κοινωνία της εικόνας" όπου δεν υπάρχουν σκηνή και ηθοποιοί αλλά κυριαρχεί η «έκσταση της επικοινωνίας». Στη νέα αυτή κατάσταση, όπως

¹⁷ Juan Jose Barba, Σπύρος Παπαδόπουλος, «Πηλέπολις, Μια συζήτηση με τον Javier Echevarria», Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, Επιμέλεια, Γιάννης Αίσωπος Γιώργος Σημαιοφορίδης Αθήνα 2001, σελ. 267

¹⁸ Ο.π. σελ 266

¹⁹ Κωνσταντίνος Πατέστος, «Το κιβώτιο του μοντέρνου» κείμενα για την αρχιτεκτονική», Εκδόσεις Καστανιώτη, 2001, σελ.155-156

²⁰ William Mitchell, «City of bits: space, place and the Infoban», όπως αναφέρεται από τον Γιάννη Αίσωπο στο «νέοι χώροι κατανάλωσης», Μετάπολις1, μετά την πόλη, Αθήνα 1997, σελ.29

²¹ Γιάννης Αίσωπος, «νέοι χώροι κατανάλωσης», Μετάπολις1, μετά την πόλη, Αθήνα 1997, σελ.29

²² Guy Debord, «Society of the spectacle», 1967, Detroit: black & red

την περιγράφει ο Jean Baudrillard, «δεν υπάρχει πια καμία υπερβατικότητα ή βάθος, παρά μόνο η ενυπάρχουσα επιφάνεια επιχειρήσεων που ξεδιπλώνονται, η λειτουργική επιφάνεια της επικοινωνίας».²³

Στην οθόνη της τηλεόρασης, της πιο όμορφης και πρωτότυπης συσκευής της νέας αυτής εποχής, όλα τα γεγονότα και οι κοινωνικές επαφές μετατρέπονται σε εικόνα που έχει τη δυνατότητα να εισχωρεί στον πιο ιδιωτικό χώρο του καθενός οπουδήποτε και αν αυτός βρίσκεται. Αυτή η «ιδιωτικοποίηση» του δημόσιου χώρου σηματοδοτεί ταυτόχρονα και την έκλειψη της παραδοσιακής κοινωνικής μορφής του. Ενώ δηλαδή, ο ιδιωτικός χώρος «ανοίγεται» στο δημόσιο χώρο, στον κόσμο, μέσω της οθόνης της τηλεόρασης και του υπολογιστή, ταυτόχρονα αποκόπτεται από αυτόν χωρικά. Στον νέο κόσμο της τεχνητής εγγύτητας οι δημοκρατικές λειτουργίες που ιστορικά είχαν να κάνουν με τη φυσική παρουσία των πολιτών στον κοινόχρηστο αστικό χώρο, τώρα πραγματοποιούνται στη γυάλινη επιφάνεια της τηλεόρασης και μέσα από τον ηλεκτρονικό χώρο των δικτύων, των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Τα πολλαπλά «παράθυρα» της οθόνης προσφέρουν το υποκατάστατο του δημοκρατικού διαλόγου με αναρίθμητους προσκαλεσμένους ομιλητές που ανταλλάσσουν απόψεις από διαφορετικά σημεία του πλανήτη, που εικονίζουν δυσδιάστατες αναπαραστάσεις των συνομιλητών τους φτάνοντας σε συμπεράσματα για κάθε μορφής προβλήματα και ερωτήματα. Ο ηλεκτρονικός χώρος γίνεται έτσι εξαιρετικά πολυφωνικός, καθώς όμως όλοι προσπαθούν να μιλήσουν, η φασαρία γίνεται δυνατή και το αποτέλεσμα αμφίβολο.

Ο νέος αυτός μετατεθειμένος δημόσιος χώρος, βασισμένος στην ισχύ της εικόνας ξεπερνά τα τοπικά όρια ή τα σύνορα ενός κράτους και διεθνοποιείται. Μπορούμε να μιλάμε πια για μια παγκόσμια κοινωνία θεατών, ένα "Παγκόσμιο Χωριό". Αυτό το "χωριό" είναι κατακερματισμένο σε πολλαπλές προγραμματικότητες που ενώνονται μέσα από τα δίκτυα. Όσο υπάρχουν τα δίκτυα και η οθόνη -δέκτης για τη συμμετοχή του καθενός στην ηλεκτρονική κοινότητα, ο τόπος παύει να έχει σημασία, θα μπορούσε να είναι οπουδήποτε.²⁴

²³ Jean Baudrillard, «The Ecstasy of Communication», 1987, μεταφρ. Bernard & Caroline Schutze, New York: Semiotext(e), 1988

²⁴ Γιάννης Αίσωπος, «η έκλειψη του δημόσιου χώρου», Futura #5, σελ.41,43

iii. Ανασφάλεια και Προστασία

Ο παραδοσιακός, υλικός, δημόσιος χώρος βρίσκεται σε μια κατάσταση συνεχούς εκδημοκρατισμού: ο καθένας, ανεξάρτητα κοινωνικό-οικονομικής τάξης, μπορεί να τον οικειοποιείται αδιάκριτα. Ο εκδημοκρατισμός, σε συνδυασμό με την μεγιστοποίηση των κοινωνικό-οικονομικών διαφορών, κάνει ορατούς όλους τους κατοίκους, που για πολλούς δεν είναι επιθυμητοί και λίγοι θέλουν να τους συναναστραφούν. Ο υλικός, δημόσιος χώρος, είναι ο χώρος των φτωχών, των αστέγων και των μειονοτήτων, όλων των "υπολειμμάτων" της ύστερης καπιταλιστικής κοινωνίας, υποβαθμισμένος σε επίπεδο υγιεινής, ασφάλειας και αισθητικής. Η παρακμή αυτή καταγράφεται στη θεματολογία και εικονογραφία κινηματογραφικών ταινιών, που βλέπουν, την μελλοντική παραπαιούσα μητρόπολη να μετατρέπεται σε φυλακή καταδικών (απόδραση από την Νέα Υόρκη), το χωρίς κέντρο δημόσιο χώρο, εκτεινόμενο σε κάθε κατεύθυνση, τεχνολογικά προηγμένο, θεαματικό αλλά εγκαταλελειμμένο, όπου κυριαρχούν τα μνημειακά σύμβολα των πολυεθνικών εταιριών, να αστυνομεύεται, από ειδικούς πράκτορες (*Blade Runner*, *Minority Report*), την αστική τρομοκρατία (*Die Hard*, *The Siege*) και των καθημερινό πόλεμο συμμοριών στις υποβαθμισμένες περιοχές (*American History X*, *Gran Torino*, *Colors*). Αυτές οι ταινίες δεν μπορούν να χαρακτηριστούν επιστημονική φαντασία, αλλά προεκτάσεις τις "βρώμικης" πραγματικότητας του παρόντος στο εγγύς μέλλον.²⁵

Τα πρόσφατα παραδείγματα των εξεγέρσεων στο Λονδίνο τη Μαδρίτη και την Αθήνα επιβεβαιώνουν ακόμα και τους πιο ευφάνταστους σεναριογράφους. Ο Βρετανός πρωθυπουργός, Ντέιβιντ Κάμερον, δήλωσε τον περασμένο Αύγουστο ότι δεν θα

²⁵ Ο.π., σελ. 41,43

διστάσει να βγάλει στρατό στους δρόμους των βρετανικών πόλεων, εφόσον κρινόταν ότι η αστυνομία δεν επαρκούσε για την αντιμετώπιση του κύματος βίας που έπληξε τη Γηραιά Αλβιόνα. Στη Μαδρίτη, η προσπάθεια των «Αγανακτισμένων» να επανεγκατασταθούν στην Πουέρτα ντελ Σολ, από την οποία είχαν αποχωρήσει τον Ιούνιο, αντιμετωπίστηκε με απαγόρευση από τις αστυνομικές αρχές και ακολούθησαν επεισόδια. Στην Ελλάδα έχουμε παρακολουθήσει πολλές φορές σκηνές τέτοιου τύπου, με αποκορύφωμα τα πρόσφατα γεγονότα του Ιουνίου που μετέτρεψαν κυριολεκτικά την πλατεία Συντάγματος σε πεδίο μάχης και το ευρύτερο κέντρο της Αθήνας σε εμπόλεμη ζώνη.

Με αφορμή το βίαιο ξέσπασμα στους δρόμους του Λονδίνου, στα ευρωπαϊκά μέσα ενημέρωσης έκαναν την εμφάνισή τους αναλύσεις που προβλέπουν εξάπλωση της βίας σε πολλές ευρωπαϊκές πρωτεύουσες το επόμενο διάστημα. Καθώς η κρίση επεκτείνεται, ο φόβος για επέκταση των αντιδράσεων κάθε άλλο παρά παράλογος είναι. Η ύφεση που πλήττει την οικονομία στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, επιφέρει αύξηση της ανεργίας και συνοδεύεται από σημαντικές περικοπές σε κοινωνικές παροχές, αυξάνοντας τον αριθμό των μη προνομιούχων. Μέρος της αντίδρασης πηγάζει από αυτό, ωστόσο φαίνεται ότι η αναταραχή, σε σημαντικό βαθμό σχετίζεται με την απουσία οράματος και προοπτικής, με την αίσθηση ότι διερχόμαστε μια δύσκολη κατάσταση χωρίς να υπάρχει ελπίδα, δίχως φως στο βάθος του τούνελ.²⁶

Σαν αντίδραση στην «ανεξέλεγκτη» μορφή του δημόσιου χώρου, αναπτύσσεται μια εμμονή για προσωπική ασφάλεια και προστασία, για κοινωνική και χωρική μόνωση. Είναι χαρακτηριστική η συνεχής αύξηση του αριθμού των ιδιωτικών αστυνομιών, υπηρεσιών προστασίας και συστημάτων περίφραξης και επιτήρησης, για την αποφυγή πιθανών «εισβολέων». Σταδιακά λοιπόν,

²⁶ Δώρα Αντωνίου, «Διασφάλιση κοινωνικής ειρήνης», 14 Αυγούστου 2011, εφημερίδα Καθημερινή, [Online] Διαθέσιμο στο: http://news.kathimerini.gr/4dcgii/w/articles_columns/2_14/08/2011_452749 [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]

το κτίριο μετατρέπεται σε ένα «φρούριο», που προφυλάσσει τον εσωτερικό του κόσμο από την "αγριότητα" του εξωτερικού δημόσιου χώρου. Η προφύλαξη επηρεάζει και την αρχιτεκτονική μορφή. Το κτίριο υπάρχει σαν φυσική παρουσία στην πόλη, αλλά είναι απών από τις λειτουργίες του αστικού ιστού, τις οποίες ενσωματώνει στο εσωτερικό του, αναπαράγοντας την αίσθηση του δημόσιου χώρου κίνησης ή στάσης, στον κλειστό και ασφαλή πλέον εσωτερικό χώρο. Εσωτερικοί δρόμοι καφέ, βιτρίνες, πληροφόρηση και σημεία συνάντησης όπως στον υπαίθριο δημόσιο χώρο συνυπάρχουν πλέον με τις λειτουργίες των ιδιωτικών κτιρίων.

iv. Κατανάλωση

Η κατανάλωση είναι το στοιχείο που διέπει όλους τους δημόσιους χώρους στο φάσμα της ιστορίας και αυτό που τους κάνει εξαιρετικά ζωντανούς. Από την αρχαία Αγορά που αποτέλεσε για πολλούς θεωρητικούς το αρχέτυπο του δημόσιου χώρου, μέχρι σήμερα, οι περιοχές που συγκεντρώνουν γύρω τους χώρους κατανάλωσης συγκεντρώνουν παράλληλα και το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Η κατανάλωση αποτελεί φαινόμενο που άρχισε στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα. Μέχρι τότε, ο άνθρωπος κατανάλωνε για να καλύψει τις βασικές του ανάγκες· σήμερα- όπου η διαφήμιση αποτελεί την κυρίαρχουσα μορφή κουλτούρας, δημιουργώντας πολλαπλές επιθυμίες- αποτελεί η ίδια μια ανάγκη συνυφασμένη με την έννοια της ευδαιμονίας και της ψυχαγωγίας. Τα πρότυπα της εποχής, κατευθύνουν την μεταβολή των βασικών στόχων της παραγωγικής διαδικασίας, η οποία δεν ολοκληρώνεται με την παροχή ειδών πρώτης ανάγκης, όσο με την δημιουργία αναγκών χάριν πολιτισμικής επιβίωσης.

Η μετατροπή της κοινότητας των πολιτών σε μια κοινότητα καταναλωτών, η εμπορευματοποίηση της αστικής εμπειρίας, η δυνατότητα κεφαλαιοποίησης του δημόσιου χώρου που εξασφαλίζει θέσεις εργασίας και εισόδημα για τον τοπικό πληθυσμό, σε συνδυασμό με τα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνικής παθολογίας των υπαίθριων αστικών χώρων και την ανάγκη για ασφάλεια και προστασία, αποτέλεσαν τις συνθήκες που δημιούργησαν μια νέα πραγματικότητα για το δημόσιο χώρο συλλογικών δραστηριοτήτων πέρα από τον δρόμο και την πλατεία. Μέσα σε αυτή την κατάσταση, κατασκευάζονται κτιριακά συγκροτήματα που προσφέρουν ασφάλεια, χάρη στην ελεγχόμενη προσπέλαση τους και επιχειρούν την ανακατασκευή και προσομοίωση του δημόσιου χώρου που ενώ είναι τεχνητός, μοιάζει πιο «δημόσιος» και από τον παραδοσιακό. Το αποτέλεσμα είναι συνήθως ένας εσωτερικός «σχεδιασμένος» χώρος μεγάλων διαστάσεων, που λειτουργεί ως κοινός χώρος αναφοράς των πολλαπλών κτιριολογικών προγραμμάτων των όγκων που τον περιστοιχίζουν: είναι ο χώρος των μεγάλων εμπορικών κέντρων, των μέσων μαζικής μεταφοράς και του πολιτισμού. Τα προγράμματα αυτά περιλαμβάνουν χώρους δημόσιας χρήσης: εμπορικά καταστήματα, εστιατόρια, ξενοδοχεία, κέντρα συνεδρίων, γυμναστήρια, χώρους αναψυχής κλπ... Το ιδιωτικό υποδύεται το δημόσιο, ωστόσο η εσωτερίκευση του δημόσιου χώρου, προβληματίζει ως προς την κάλυψη της βασικής αρχής της δημοκρατικότητας που οφείλει να εκπληρώνει ένας, όχι σαν απομονωμένη μονάδα χώρου αλλά σε όσμωση με το γύρω περιβάλλον και τις ανθρώπινες λειτουργίες που φιλοξενούνται σ' αυτό.²⁷

²⁷ Ευάγγελος Ασπρογέρακας, «στοιχεία μεταμοντερνισμού στο δημόσιο χώρο», περιοδικό Αρχιτέκτονες τ.34-περίοδος β, Ιούλιος/Αύγουστος 2002, σελ.61

Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΗ

2.0 Η Νεοελληνική πόλη

Η Ελλάδα ως μία χώρα πλήρως ενταγμένη στην Ευρωπαϊκή ένωση, επηρεάζεται αναπόφευκτα από τα δεδομένα της οικονομικο-πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης. Οι μεγάλες ελληνικές πόλεις με πρώτη την Αθήνα, βρίσκονται ταυτόχρονα σε μια αντιφατική κατάσταση: από τη μία πρέπει να αφομοιώσουν όλες τις αναπόφευκτες αλλαγές του συστήματος και να επαναπροσδιορίσουν την ταυτότητα της εικόνας που θα προβάλουν προς τα έξω, και από την άλλη δεν έχουν ρυθμίσει ακόμα βασικά θέματα λειτουργίας του δημόσιου αστικού χώρου, που προκύπτουν από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

Ο Άρης Κωνσταντινίδης, συνήθιζε να λέει, «κτίζουμε όπως ζούμε». Το κτισμένο περιβάλλον, αποτελεί μια μαρτυρία στο χρόνο της ίδιας της κοινωνίας. Τα κτίρια δηλώνουν με τον πιο απροκάλυπτο τρόπο τις αιτίες που τα γέννησαν και τον τρόπο ζωής των κατοίκων τους, λειτουργώντας σαν καθρέφτης. Η σύγχρονη ελληνική πόλη «κατ' εικόνα και ομοίωση των κατοίκων της, είναι μία πόλη εν βρασμό δηλαδή σε σύγκρουση, δυναμική δηλαδή παράλογη, με ζωτικότητα δηλαδή πάθος»,²⁸ που διατηρεί μια ταυτότητα διαφοροποιημένη από άλλες δυτικοευρωπαϊκές ή βορειοαμερικανικές, σχεδιασμένες σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, γιατί παράγει τον αστικό της χώρο με εντελώς διαφορετικό τρόπο: «ελάχιστος έλεγχος και μέγιστος χώρος για αυτοσχεδιασμό».²⁹ Η συνεχής, επί δεκαετίες εφαρμογή του συστήματος ανάπτυξης χωρίς θεωρητική βάση, σχέδιο ή όραμα, ταυτοποιημένο με το χτίσιμο όλων ανεξαιρέτως των ελεύθερων χώρων, παρήγαγε πόλεις, όπου η μορφή και η ποιότητα αποτελούν δευτερεύουσες έννοιες, συγκρινόμενες με την εμπορική αξία του μοντέλου. Παρόλο που οι ελληνικές πόλεις διαφέρουν μεταξύ τους ως προς το

²⁸ Didier Rebois «Δημόσιο συμφέρον - Ιδιωτικά συμφέροντα», Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, Επιμέλεια, Γιάννης Αίσωπος Γιώργος Σημιοφορίδης Αθήνα 2001, σελ.94

²⁹ Stefano de Martino (Ολυμπός), ο.π. σελ.96

μέγεθος την κοινωνική και παραγωγική διάρθρωση -υπάρχουν μικρές, μεσαίες και μεγάλες πόλεις οι οποίες εξαρτώνται από τις υπηρεσίες, τον τουρισμό, τον πρωτογενή τομέα ή τον δημόσιο-³⁰ εντούτοις εμφανίζουν κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά, που τις κάνουν να μοιάζουν απελλιπτικά ίδιες παρόλα τα ιδιαίτερα γεωγραφικά ή πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους.

Τα περισσότερα πλεονεκτήματα τους πηγάζουν από την θέση της χώρας στη ζώνη του ήλιου, στο εύκρατο κλίμα της Μεσογείου. Η ζωντάνια και η νεότητα που τις διακρίνει, οφείλεται κυρίως στην ψευδαισθηση ενός τρόπου ζωής διακοπών- μιας ευεξίας που διαχέεται στις πόλεις μας και στις ευρύτερες περιοχές τους- άμεσα συσχετισμένης με τις οικονομικές παραμέτρους και τους τρόπους χρήσης της αστικοποιημένης γης.³¹ Η ανάπτυξη της αντιπαροχής και η συνεχής επανάληψη της «ελληνική εκδοχή του κορμπυζιανού 'Dom-ino'»,³² παρήγαγε «μια συμπαγή λειτουργική ανάμιξη και μια αίσθηση γεινίασης και κοινωνικής ανταλλαγής»,³³ που χρωματίζει την περιρρέουσα ατμόσφαιρα των πόλεων.

Από την άλλη μεριά οι ελληνικές πόλεις έχουν πολλά μειονεκτήματα. Είναι χαμηλής ανταγωνιστικότητας, έχουν ακριβά προϊόντα και υπηρεσίες, ελλείψεις σε βασικές υποδομές και χαμηλής αισθητικής αξίας δημόσιους χώρους. Η πυκνή και συμπαγής μορφή τους εξαπλώνεται πέρα από τα όρια τους δημιουργώντας αφενός συγκρούσεις χρήσεων γης και αφετέρου καταστροφή του τοπίου. Οι περισσότερες αγνοούν τον σχεδιασμό, ελάχιστες διαθέτουν αναπτυξιακά προγράμματα ή έχουν αναπτυχθεί ακολουθώντας προϋπάρχοντα πολεοδομικά σχέδια. Η άναρχη δόμηση, η κυριαρχία του αυτοκινήτου έναντι των πεζών και του

³⁰ Γ. Πετράκος, «Παλιές και νέες προκλήσεις για την πόλη», Πρακτικά ανοιχτής συζήτησης με θέμα: «Αρχιτεκτονική και νέα πόλη», Τετάρτη 29 Μαρτίου 2006, ΑΘΗΝΑ, Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών (ΙΣΤΑΜΕ) - Ανδρέας Παπανδρέου, [Online]. Διαθέσιμο στο: <http://www.istame.gr/page/default.asp?la=1&id=546&date=custom>

³¹ Manuel de Sola Morales "Εικόνες νεότητας", Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, Επιμέλεια, Γιάννης Αϊσώπος Γιώργος Σημαιοφορίδης Αθήνα 2001, σελ.166

³² Γιάννης Αϊσώπος, Γιώργος Σημαιοφορίδης, «poly- κατοικία & polis-κατοικία», Μετάπολις ο.π. 2001, σελ.70

³³ Marcel Smets, «μια γοητευτική άποψη τραχύτητας», ο.π. σελ.174

ποδηλάτου, η υποβάθμιση της αισθητικής ποιότητας του αστικού χώρου λόγω της χαμηλής ποιότητας σχεδιασμού, κατασκευής και συντήρησης, η εμπορευματοποίηση και ιδιωτικοποίηση των δημόσιων χώρων, η κατάληψη τους από τραπεζοκαθίσματα και πάσης φύσεως ετερόκλητα στοιχεία, εγγραφούν την εικόνα των δημόσιων χώρων στις πόλεις μας. Οι πλατείες και οι εμπορικοί δρόμοι, το κορύφωμα της αστικής ζωής σε κάθε πόλη εδώ και χιλιάδες χρόνια, έχουν μεταβληθεί από χώροι κοινωνικής συνάθροισης και συλλογικής δραστηριότητας, σε χώροι στάσης και συνάντησης στην καλύτερη περίπτωση, ή κίνησης και στάθμευσης ιδιωτικών αυτοκινήτων, στη χειρότερη. Η απαξίωση του δημόσιου χώρου και η έλλειψη σεβασμού που επικρατεί, είναι περίτρανο δείγμα μιας ατομικιστικής κοινωνίας που τελεί υπό κρίση -πέρα της οικονομικής- και βιώνει την ήττα κάθε συλλογικότητας. Η έλλειψη «καλής αρχιτεκτονικής», που προάγει την ποιότητα των χώρων ζωής απέναντι στην ποσότητα και την κερδοσκοπία οφείλεται πρωτίστως στον προβληματικό τρόπο που ζούμε και συμπεριφερόμαστε.³⁴

Τα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης εισήγαγαν νέες αναπτυξιακές, κοινωνικοοικονομικές και περιβαλλοντικές προκλήσεις, που επηρεάζουν τη διαμόρφωση του αστικού φαινομένου. Οι πόλεις κλήθηκαν να ανταποκριθούν μέσα σε αυτό το πλαίσιο αλλαγών προκειμένου να επιβιώσουν του ανταγωνισμού και να κληροδοτήσουν στην επόμενη γενιά, μια νέα ταυτότητα που διατηρεί όλα τα στοιχεία της μοναδικότητας τους. Δυστυχώς μέσα στο γενικό χάος που επικρατεί στις ελληνικές πόλεις, την αδυναμία προσδιορισμού της πολυπλοκότητας του αστικού φαινομένου, την ενσυνείδητη επιλογή της μη στρατηγικής και προγραμματισμού,³⁵ και τις φαντασιώσεις που φωλιάζουν στο υποσυνείδητο των «Ευρωπαίων» κατοίκων τους, αυτή η ανάγκη αλλαγής και εκσυγχρονισμού έγινε αντιληπτή με μεγάλη καθυστέρηση. Το αποτέλεσμα ήταν η άκριτη υιοθέτηση του μοντέλου των

³⁴ Τάσσης Παπαϊωάννου, «Η εικόνα της πόλης που αντικρίζουμε δηλώνει την ήττα κάθε έννοιας συλλογικότητας...», 26 Δεκεμβρίου 2010, εφημερίδα Αυγή, συνέντευξη στον Σ. Μαυροειδή, [Online] Διαθέσιμο στο: <http://www.avgi.gr/ArticleActionshow.action?articleID=589221> [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]

³⁵ Γιάννης Τσιώμης, «η στρατηγική της μη στρατηγικής», Μετάπολις 2001, Ησύγχρονη (ελληνική) πόλη, Γιάννης Αίσωπος Γιώργος Σημαιοφορίδης Αθήνα 2001, σελ.208

πόλεων της δυτικής Ευρώπης της δεκαετίας του '70, όπου τα δίκτυα αγνόησαν πλήρως την ίδια την πόλη και οργανώθηκαν με τη λογική της τεχνικής αποτελεσματικότητας, χωρίς να προσπαθήσουν να συνυπάρξουν με τη λογική του αστικού σχεδιασμού.³⁶ Τα παραπάνω συνέβησαν μάλιστα, τη στιγμή που το μοντέλο αυτό διαχωρισμού των αστικών λειτουργιών είχε εγκαταλειφτεί και το σχεδιαστικό και επενδυτικό ενδιαφέρον είχε στραφεί στον μετασχηματισμό της υπάρχουσας πόλης και στην αναζήτηση της πολύ-λειτουργικότητας.

Η ένταξη της χώρας μας στην νομισματική ένωση, συνοδεύτηκε από την ψευδαισθηση μιας ευμάρειας, η οποία εκφράστηκε με την μαζική άκρατη κατανάλωση και εξαντλήθηκε με την προσχώρηση σε μοντέλα διαβίωσης που ευδοκίμουν στον ανεπτυγμένο δυτικό κόσμο. Νέες αρτηρίες, ανισόπεδοι κόμβοι και οδικά δίκτυα μεγάλης κλίμακας συνέβαλαν στην επέκταση του κέντρου προς την περιφέρεια και αντίστροφα και στην μετάλλαξη της πόλης από την παραδοσιακή της μορφή ως ορισμένο δομημένο σύνολο σε μια πολλαπλή αποσπασματική διασπορά αστικότητας. Η περιφέρεια κατακλύστηκε από τις παραδοσιακές λειτουργίες του κέντρου ενώ αντίθετα το κέντρο αναδείχθηκε σταδιακά σε ζώνη εγκατάλειψης. Μεγάλης κλίμακας συγκροτήματα αναψυχής και εμπορίου, έκαναν την εμφάνισή τους στην περιφέρεια τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια. Εμπορικά κέντρα, με χώρους αναψυχής, πολυκαταστήματα, πολυκινηματογράφους και γραφεία, περιβαλλόμενα από χώρους στάθμευσης, που μετατρέπονται σε έρημες εκτάσεις το βράδυ, προκάλεσαν την διάσπαση της συνέχειας των ελληνικών πόλεων. Η υποβάθμιση του κτιριακού αποθέματος στο κέντρο, των αστικών υποδομών και του περιβάλλοντος, η εγκατάλειψη της αστικής κατοικίας από τους αρχικούς κατοίκους της και η εγκατάσταση σε αυτές ομάδων χαμηλών εισοδημάτων και κοινωνικά περιθωριοποιημένα άτομα, είναι οι νέες συνθήκες που ισχύουν λιγότερο ή περισσότερο σε όλες τις ελληνικές πόλεις.

Πάνω από όλα, αγνοήθηκε η αξία του σχεδιασμού σε όλα τα επίπεδα. Ποτέ άλλοτε η αρχιτεκτονική δεν απαξιώθηκε τόσο πολύ, πότε δεν απομακρύνθηκε τόσο πολύ από το δημόσιο συμφέρον και τις πραγματικές ανάγκες του πολίτη.³⁷ Η δημόσια διοίκηση περιόρισε την εξουσία της, όσο αφορά την πολεοδομική στρατηγική, στην απλή διαχείριση του αστικού κανάβου, στη δημοσίευση των νόμων- αλλά όχι στη εφαρμογή τους- ευνοώντας έτσι την ιδιωτική πρωτοβουλία και περιορίζοντας στο ελάχιστο την υλοποίηση έργων αστικού εξοπλισμού. Τα τελευταία σαράντα χρόνια, οι μεγάλες πόλεις δεν υπεραμύνθηκαν, στο όνομα του γενικού συμφέροντος, μιας πολιτικής διατήρησης και δημιουργίας χώρων φυσικού περιβάλλοντος μέσα και γύρω από την πόλη, μιας πολιτικής ανάπτυξης των μέσων μαζικής μεταφοράς, ανάδειξης και αξιοποίησης του δημόσιου χώρου γύρω από τα κέντρα εξυπηρέτησης κοινού.³⁸ Η Αθήνα και οι άλλες μεγάλες πόλεις δεν κατάφεραν να αποκτήσουν αστικό πυρήνα με

³⁶ Didier Rebois, «Δημόσιο συμφέρον - Ιδιωτικά συμφέροντα», ο.π., σελ.94

³⁷ Τάσης Παπαϊωάννου, «Η εικόνα της πόλης που αντικρίζουμε δηλώνει την ήπια κάθε έννοιας συλλογικότητας...», 26 Δεκεμβρίου 2010, εφημερίδα Αυγή, συνέντευξη στον Σ. Μαυροειδή, [Online] Διαθέσιμο στο: <http://www.avgi.gr/ArticleActions/show.action?articleID=589221> [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]

³⁸ «Η μοναδική ελπίδα μεταρρύθμισης των ελληνικών πόλεων τον τελευταίο αιώνα αναβίωσε το 1930 με την εξόπλωση του μοντέρνου κινήματος. Η ελπίδα αυτή εκφράστηκε στο 4ο CIAM που πραγματοποιήθηκε στην Αθηνά, το 1933 και παράλληλα σε κάποιες εκδόσεις, χωρίς όμως πρακτικά αποτελέσματα. Οι μόνες προτάσεις μεγαλύτερης κλίμακας εφαρμογής του

αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα, ούτε να εγγράψουν τις ποιότητες της σύγχρονης πολεοδομίας ή τις αντίστοιχες ενός ιστορικού κέντρου με μακρόχρονη ιστορία.³⁹

Οι παραλληλισμοί και οι συγκρίσεις με άλλες χώρες που ακολούθησαν την ίδια πορεία με την Ελλάδα, δίνει την εικόνα των μεγάλων χαμένων ευκαιριών που είχαμε στις δεκαετίες τις ευμάρειας –και που τώρα φαίνεται να μας εγκαταλείπουν οριστικά. Η κλασική σύγκριση για παράδειγμα Αθήνας- Βαρκελώνης και το πώς κάθε χώρα εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία των ολυμπιακών αγώνων είναι χαρακτηριστική. Η Ισπανία και η Ελλάδα ακολούθησαν την ίδια πορεία χρονικά από το 1975 έως το 2010 – από τη δικτατορία του Φράνκο, στην μεταπολίτευση και από την ένταξη της στο ευρώ έως την σημερινή χρηματοπιστωτική κρίση του οικονομικού συστήματος. Μέσα όμως στην τριακοπενταετή πορεία της, η δημόσια αρχιτεκτονική στην Ισπανία κατάφερε να μεταμορφώσει την ποιότητα της ζωής των πολιτών της αλλά και την αντίληψη του ρόλου της αρχιτεκτονικής στο κοινωνικό γίνεσθαι μιας χώρας που άλλαζε, τοποθετώντας παράλληλα την Ισπανία στη παγκόσμια πρωτοπορία.⁴⁰

Μοντέρνου κινήματος ήταν τα πολυάριθμα σχολικά κτίρια που χτίστηκαν σε ολόκληρη τη χώρα και ορισμένα νοσοκομεία, ενώ η ευρύτερης πνοής πανεπιστημιακές εγκαταστάσεις έμειναν στα χαρτιά. Περισσότερο μεγαλεπήβολα σχέδια δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ. Ο πολεοδόμος Μάρτιν Βάγκνερ, καλεσμένος ομιλητής για το Χάρτη της Αθηνάς το 1935, υποστήριξε τη σύσταση ενός οργανισμού, ο οποίος θα χρηματοδοτούσε τα σχέδια αυτά. Οι προτάσεις του είχαν την ίδια μοίρα με αυτές του 4ου CIAM». Δημήτρης Φιλippiδης, "Η πολεοδομία στην Ελλάδα" Αρχιτεκτονική του 20^{ου} αιώνα Ελλάδα (κατάλογος έκθεσης). Επιμέλεια, Σάββας Κοντάρας, Wilfriedn Wang Αθήνα, Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής, Deutsches Architektur-Museum, Prestel 2000, σελ.67

³⁹ Δημήτρης Ποτηρόπουλος, «Η ρευστή εμπειρία ως αστική έκπληξη», 11 Ιουνίου 2011, εφημερίδα Καθημερινή, Τέχνες και Πολιτισμός, σελ. 3

⁴⁰ «Ισπανική αρχιτεκτονική, ένας άλλος δρόμος», 14 Απριλίου 2010, εφημερίδα Αυγή, [Online] Διαθέσιμο στο: <http://www.avgi.gr/ArticleActionsShow.action?articleID=535868> [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]

2.1 Στοιχεία ταυτότητας του νεοελληνικού αστικού χώρου

Ο Γιάννης Αίσωπος και ο Γιώργος Σημαιοφορίδης στο περιοδικό *Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη*, απαριθμούν με ιδιαίτερη οξυδέρκεια τρία στοιχεία που συγκροτούν την ταυτότητα των ελληνικών πόλεων:

i. Α- μορφία

«... Ενώ όλη η ελληνική πόλη μοιάζει ίδια, αντίθετα είναι εντελώς διαφορετική σε κάθε σημείο της. Η φαινομενική α-μορφία της ελληνικής πόλης είναι ουσιαστικά η αδυναμία αναγνώρισης και αποσαφήνισης μιας συγκεκριμένης και κυριάρχουσας μορφής. Η μορφή βέβαια είναι εκεί, κυριευμένη όμως και ταπεινωμένη από την επικράτηση των λειτουργικών προτεραιοτήτων και αναγκών, κάθε προσπάθεια κατηγοριοποίησης της είναι καταδικασμένη σε αποτυχία. Όπως συνήθως συμβαίνει η α-μορφία αυτή προκαλεί στους περισσότερους ανησυχία και τελικά, αποστροφή».⁴¹

Η έννοια της νεοελληνικής πόλης συγκροτείται μεταπολεμικά δια της πολυκατοικίας,⁴² ένας κατασκευαστικός τύπος απλός στην υλοποίηση και οικονομικός στην κατασκευή, που προσφέρει αμέτρητες προγραμματικές εναλλακτικές επιλογές, πέρα της κατοικίας, στον ελάχιστο δυνατό χώρο και με το ελάχιστο δυνατό κόστος. Με αυτόν τον τρόπο ο χώρος κατοίκησης άρχισε να θεωρείται ως ποσοτικό μέγεθος ανάλογο του αθροίσματος των τετραγωνικών και η ποιότητα αυτού, υπόθεση αντιστρόφως ανάλογη του κέρδους. Το μέγεθος της πολυκατοικίας, ακολουθεί το μέγεθος της πόλης. Στις μεγάλες φτάνει τους οκτώ με δέκα ορόφους, στις μικρότερες τους τέσσερις έως πέντε και στα χωριά τους δύο με τρεις. Η επανάληψη της φανξιοναλιστικής της μορφής, η έλλειψη δημόσιων κτιρίων και η παρουσία ενός ασχεδίαστου υπολειμματικού χώρου που προκύπτει στο ενδιάμεσο, συγκροτούν την αμορφία του αστικού χώρου στην Ελλάδα.

⁴¹ Γιάννης Αίσωπος, Γιώργος Σημαιοφορίδης, «3.Α-μορφία », *Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη*, Επιμέλεια, Γιάννης Αίσωπος Γιώργος Σημαιοφορίδης Αθήνα 2001, σελ.40

⁴² Νίκος Παπαμίχος, «Από την αντιπαροχή στα αστικά ακίνητα», ο.π. σελ. 82

ii. Α- οριστία

«Με ελάχιστες εξαιρέσεις, στην ελληνική πόλη δεν υπάρχουν σχεδιασμένοι δημόσιοι χώροι. Δημόσιοι χώροι είναι τα υπολείμματα του κτισμένου, βασισμένα στην προγραμματική τους πυκνότητα και όχι στο σχεδιασμό τους (α-οριστία). Ιδιοποιημένοι δρόμοι, ασχεδιάστες δημόσιες πλατείες, αστικές παραλίες, λαϊκές αγορές, διαπλατύσεις δρόμων, "παράξενοι" ασχεδιάστοι χώροι, ακατάλληλοι, υπό συμβατικούς όρους για κοινωνική χρήση, αποτελούν τους δημόσιους χώρους της ελληνικής πόλης. Το τυχαίο και το α-σχεδιάστο των ελληνικών δημόσιων χωρών περιέχει και το ευάλωτο της ύπαρξής τους, την πιθανότητα κατάληψής τους από ξένες χρήσεις, ιδιωτικής μορφής, που μπορεί να οδηγήσουν στη μείωση της σημασίας και του ρόλου τους και τελικά, στην κατάργησή τους. Οι δημόσιοι χώροι της ελληνικής πόλης, χώροι έντονης συλλογικότητας χωρίς καμία αναπαραστατική αξία, παραμένουν προγραμματικές πυκνότητες χωρίς νομική υπόσταση, γεγονότα που, ανά πάσα στιγμή, μπορεί να εξαφανιστούν».⁴³

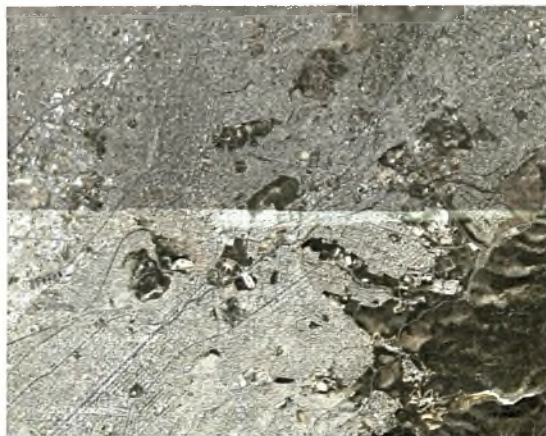
Αν οι αρχαίες ελληνικές πόλεις αποτέλεσαν την αρχετυπική μορφή δημοκρατικής πόλης, με την εξύψωση του δημόσιου χώρου και της συλλογικότητας σε πρωταρχικές έννοιες, οι σύγχρονες νομιμοποίησαν πλήρως την αποδιάρθρωσή τους.⁴⁴ Οι νεοελληνικές πόλεις με βραχύ παρελθόν αστικότητας, διαμορφωμένες στην πλειοψηφία από ιδιωτικά συμφέροντα χωρίς πολεοδομικό σχέδιο, γαλούχησαν εκ παραδρομής τους πολίτες τους στην αποδοχή της διάχυσης του ιδιωτικού στο δημόσιο χώρο. Μέσα σε αυτή την ρευστότητα ορίων, ο αστικός υπαίθριος χώρος, συνήθως ανοικτός και μη ορισμένος- σε αντίθεση με τον ρωμαϊκό- γίνεται εύκολα ιδιοποιήσιμος από το κοινωνικό σύνολο αλλά δυστυχώς είναι πάντα το χειρότερο στοιχείο που επικρατεί.⁴⁵ Η κατάληψη, η καταπάτηση και η κάθε είδους αυθαίρετη παρέμβαση, καταγράφει τη χρήση του, αναιρώντας οποιοσδήποτε προγραμματικές προδιαγραφές.⁴⁶ Όλα αυτά ενισχύονται από το γεγονός ότι στην χώρα μας ισχύει μια παράδοση μηχανικής σχεδόν παραγωγής

⁴³ Γιάννης Αϊσώπος, Γιώργος Σημαιοφορίδης, «4. Α-οριστία», ο.π. σελ.44

⁴⁴ Τάκης Κουμπής, Ίρις Λυκουριώτη, Ιωάννα Νικολάου, «Εσκοτεινές σφηνές», Εκλάμψεις της πόλης, La ville en eclats, Richard Scoffier, Τάκης Κουμπής, Εκδόσεις Futura, 2007, σελ. 45

⁴⁵ Bernard Reichen, «Τα αστικά γεγονότα και η εικόνα της πόλης», Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, Επιμέλεια, Γιάννης Αϊσώπος Γιώργος Σημαιοφορίδης Αθήνα 2001, σελ.160

⁴⁶ Ελένη Κωστίκα «City Interiors», Μετάπολις Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, Επιμέλεια, Γιάννης Αϊσώπος Γιώργος Σημαιοφορίδης Αθήνα 2001, σελ.192

Αθήνα

Θεσσαλονίκη

Βόλος

αρχιτεκτονημάτων, χωρίς την συμμετοχή αρχιτεκτόνων, τόσο για τα ιδιωτικά κτίρια, όσο και για τον δημόσιο χώρο, η διαμόρφωση του οποίου συνήθως επαφίεται στον πατριωτισμό του κάθε εργολάβου.

iii. Α- τοπία

«Η Ελληνική πόλη είναι συνεχής. Το τεράστιο, ισοπαχές στρώμα του κτισμένου καλύπτει αδιάκριτα τη φυσική τοπογραφία, δημιουργώντας ένα νέο, συνεχές και επεκτεινόμενο συνθετικό τοπίο, μια νέα πραγματικότητα (α-τοπία). Μόνες ασυνέχειες σε αυτό το τεχνητό περιβάλλον παραμένουν τα υπολείμματα του φυσικού: μεγάλοι βράχοι, λόφοι και βουνά, αρχαιολογικοί χώροι και μικρά βυζαντινά εκκλησάκια, χειρουργικά αποκομμένα από τον αστικό ιστό, μικρά χέρσα οικοπέδα, υπολείμματα μεταξύ κτιρίων, αποξηραμένοι χείμαρροι και ρέματα. Η ελληνική κοινωνία, εξ ορισμού ατομικιστική, θεμελιωμένη στη λογική της προς τα κάτω εξίσωσης (της ισότητας στο χαμηλότερο δυνατό επίπεδο), αρνείται να αναγνωρίσει σε οποιονδήποτε τη δυνατότητα πραγματοποίησης του "αλλού", της τομής στη συνέχεια: η ασυνέχεια ως αποτέλεσμα σχεδιασμού, δηλαδή η τεχνητή ασυνέχεια, είναι αδύνατη».⁴⁷

Η Αθήνα προσέφερε μεταπολεμικά το μοντέλο ανάπτυξης και οι υπόλοιπες πόλεις το ακολούθησαν. Σήμερα πρέπει να αναζητήσουμε γεωγραφικές ή μνημειακές διαφορές για να ανακαλύψουμε τις ιδιαιτερότητες τους.⁴⁸ Το αστικό τοπίο είναι απελπιστικά μονότονο και όμοιο κατακυριευμένο από εφήμερες, εμπειρικές και επεισοδιακές ροές δραστηριοτήτων οι οποίες παίρνουν το ρόλο του διαρθρωτικού παράγοντα. Συνεχίζεται να κτίζεται άναρχα, να επεκτείνεται και να καταπίνει με απίστευτη βουλιμία, αγροτικές και δασικές εκτάσεις, ρέματα πλαγιές λόφους και παραλίες. Στην σύγχρονη Ελλάδα έχοντας εκλείπει παντελώς

⁴⁷ Γιάννης Αισωπος, Γιώργος Σημαιοφορίδης, «5. Α-τοπία», ο.π. σελ. 48

⁴⁸ Θεανώ Φωτίου, «Αρχιτεκτονικά πρότυπα στην σύγχρονη Αθήνα. η περίπτωση της πολυκατοικίας, η μορφολογία της πόλης», Η νεοελληνική πόλη, Επιμέλεια: Γκυ Μπουρζελ, Εκδόσεις Εξάντας, 1989, σελ. 81

η έγνοια για το δημόσιο, έχουμε εναποθέσει τις ελπίδες μας στον ιδιωτικό.⁴⁹ Η κατάσταση των δημόσιων χώρων στις πόλεις μας είναι ο καθρέφτης της ευδαιμονικής κοινωνίας μας, που ανήγαγε τον καταναλωτισμό σε ύψιστη αξία, προωθώντας την ιδιοτέλεια, τον καιροσκοπισμό την ασυδοσία και την αδιαφορία για το συνολικό και το κοινό.⁵⁰

...

ί ν. Πολυλειτουργικότητα

Οι Ελληνικές πόλεις, εμφανίζονται λοιπόν ά- μορφες, α- όριστες, ά- τοπες. Αυτά τα στοιχεία ταυτότητας συγκροτούν μία γενική εικόνα της πόλης, ιδωμένης από απόσταση. Ωστόσο το χαρακτηριστικότερο στοιχείο τους αφορά το εμπειρικό φαινόμενο που διαδραματίζεται στο εσωτερικό τους και εντοπίζεται μόνο μέσα από τη βιωματική ανάγνωση τους. Η ζωντάνια και η διάχυτη πολυλειτουργικότητα οφείλονται στην διαστρωμάτωση των καθημερινών λειτουργιών, μεταξύ του 0 και των +5 μέτρων από το έδαφος. Αυτή η αυθαίρετη σύσταση δημόσιου χώρου, αποτέλεσμα της συνεχούς ροής από το πεζοδρόμιο έως τον πρώτο όροφο ενισχύεται από το σύστημα κατασκευής των κτιρίων, δοκός επί στύλου με περιμετρικό πρόβολο -όπου οι χαμηλότεροι όροφοι της τυπολογίας διατηρούνται για ανταποδοτικές εργασίες. Όλη αυτή η ένταση που δημιουργείτε, συνθέτει ένα δυνατό αστικό πανόραμα από το οποίο προκύπτει η νεότητα των σύγχρονων ελληνικών πόλεων. Η πυκνοκατοικημένη ελληνική πόλη, παρά την ταύτιση της -χωρίς σχέδιο- «ανάπτυξης», με το χτίσιμο όλων ανεξαιρέτως των ελεύθερων χώρων, κατάφερε να πραγματοποιήσει τον απώτερο στόχο κάθε μοντέλου αστικού σχεδιασμού με τον πιο αναρχικό τρόπο: την εξασφάλιση της ζωντικότητας μέσω της πολυλειτουργικότητας.

⁴⁹ Τάσης Παπαϊωάννου «Η εικόνα της πόλης που αντικρίζουμε δηλώνει την ήττα κάθε έννοιας συλλογικότητας...», 26 Δεκεμβρίου 2010, εφημερίδα Αυγή, [Online] Διαθέσιμο στο: <http://www.avgi.gr/ArticleActionshow.action?articleID=589221> [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]

⁵⁰ Αλέξανδρος Τριποδάκης, Το ανοίκειο του δημόσιου χώρου στην ελληνική πόλη και η ευθύνη των αρχιτεκτόνων, 13 Μάρτιου 2010 [Online] Διαθέσιμο στο: <http://www.greekarchitects.gr/gr/κοινωνική-ευθύνη/ /το-ανοίκειο-του-δημοσιου-χωρου-στην-ελληνικη-πολη-και-η-ευθυνη-των-αρχιτεκτονων-id1284> [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]

2.2 ΣΥΜΒΙΩΤΙΚΕΣ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΕΣ

Τα μειονεκτήματα και οι αδυναμίες των πόλεων μας δεν επαρκούν ως λόγοι για να τις εγκαταλείψουμε, αλλά επαρκούν για να τις αλλάξουμε έστω και αργοπορημένα. Δεν χρειάζεται και δεν ωφελεί να φτιάξουμε μία νέα πόλη, πρέπει απλά να μεταμορφώσουμε την ήδη υφιστάμενη: **να αναπαλαιώσουμε τα παλαιά κτίρια** που θα διατηρήσουν την φυσιογνωμία και ταυτότητα της πόλης, χωρίς να δημιουργήσουμε ένα μηχανισμό συντήρησης, **να εκσυγχρονίσουμε και να ανανεώσουμε το γερασμένο και απαξιωμένο απόθεμα των πολυκατοικιών** και του περιβάλλοντος τους, **αποδίδοντας σε αυτό νέες χρήσεις** και αξιοποιώντας τις αξίες που προσδίδει το μοντέλο της αστικής ανάπτυξης στη νεοελληνική πόλη, **να αναζητήσουμε τις αιτίες** που οδήγησαν τον δημόσιο αστικό χώρο στη σημερινή υφιστάμενη κατάσταση **και τις ενέργειες που μπορούν πιθανώς να ανατρέψουν την παθογένεια τους**. Η κριτική χρήση της ιστορίας του βραχέως αστικού παρελθόντος μας, μπορεί να χρησιμέψει ως μηχανισμός παραγωγής προοπτικής προς το μέλλον. Σήμερα οφείλουμε να συνειδητοποιήσουμε και να αποδεχτούμε χωρίς ηττοπάθεια, συμπλέγματα και μοιρολατρία, ότι το μοντέλο ανάπτυξης που ακολουθήσαμε -βασικά στοιχεία του οποίου ήταν η κλεπτοκρατία, η σπατάλη ο ανορθολογισμός και η αυθαιρεσία- καταρρέει. Οι ελληνικές πόλεις δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να συναγωνιστούν τις δυτικοευρωπαϊκές πόλεις, που συγκροτούν αστικά πυκνώματα με διαχρονική ποιότητα, η αντίστοιχες πόλεις της Ανατολικής Ευρώπης που κατάφεραν να εδραιώσουν το στίγμα τους στο χάρτη, μέσα από τη θεαματική τους μεταμόρφωση.

Αναμφισβήτητα οι ελληνικές πόλεις και οι ευρύτερες αστικές περιοχές τους χρειάζονται μεγάλες επεμβάσεις για την ορθή λειτουργία των βασικών του δικτύων και αναγκών. Χρειάζονται όμως επίσης και ένα μεγάλο σχέδιο μακράς πνοής που θα τείνει να διαμορφώσει άμεσα την εικόνα που εκπέμπουν, θα αναβαθμίσει την καθημερινή ζωή των πολιτών τους και θα τους προσδώσει μια διακριτή ταυτότητα που θα τις καταστήσει ανταγωνίσιμες απέναντι στις αντίστοιχες ευρωπαϊκές. Ο πιο σημαντικός τομέας με άμεση επίπτωση στην βελτίωση της εικόνας της πόλης είναι η διαμόρφωση του δημόσιου αστικού χώρου, συνδυασμένη με την αναβάθμιση των υφιστάμενων και την αναπροσαρμογή των νέων χρήσεων. Οι υποβαθμισμένες περιοχές των πόλεων μας μπορούν να αποτελέσουν με τις κατάλληλες διεργασίες, τα σταθερά σημεία νοήματος, δηλαδή τους αστικούς συντελεστές ιδιαίτερης ιστορικής και πολιτισμικής αξίας που θα προσδώσουν το απαραίτητο νόημα στην αρχιτεκτονική των πόλεων αλλά και στη ενεργή συμμετοχή των πολιτών στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη και τα άλλα μεγάλα αστικά κέντρα οφείλουν να αντιμετωπίσουν την κρίση που προκάλεσε το μοντέλο της άναρχης ανάπτυξης τους απευθύνοντας στον εαυτό τους το ερώτημα, «τι είδους πόλη θέλω να είμαι σε μια δεκαετία, εικοσαετία και γιατί!». Το στοίχημα αυτών των πόλεων είναι να πείσουν ότι έχουν μια γοητευτική ιστορία να πουν πέρα από τα εγγενή γεωγραφικά ή ιστορικά τους πλεονεκτήματα.

Η συζήτηση για την αντιμετώπιση της κρίσης των ευρωπαϊκών πόλεων, ενστερνίστηκε το μετασχηματισμό του υπάρχοντος αστικού περιβάλλοντος και όχι την επέκτασή του, εκτός από τις περιπτώσεις όπου κρινόταν αναγκαίο.⁵¹ Με την έννοια αυτή το ενδιαφέρον άρχισε να στρέφεται στους χώρους που έχουν μείνει σχετικά ελεύθεροι ή αδιαμόρφωτοι μέσα στον αστικό ιστό. Είναι οι χώροι όπου κάποτε υπήρξαν οι πιο παραγωγικές και άλλες δραστηριότητες, που εγκαταλείφθηκαν ή εκσυγχρονίστηκαν. Παλιές αγορές, σφαγεία, νοσοκομεία, στρατώνες, φυλακές, σχολεία, αεροδρόμια, σιδηροδρομικές πλατφόρμες, λιμενικές εγκαταστάσεις, αποθήκες εμπορευμάτων, μόνιμες δεξαμενές, γκαζόμετρα, κανάλια, αποβάθρες αποτέλεσαν τους τόπους για νέα σημαντικά ειδικά προγράμματα και ζωτικά έργα.

Τέτοιου είδους περιοχές υπάρχουν σε όλες τις μεγάλες και μεσαίες πόλεις της Ευρώπης που γνώρισαν τους ρυθμούς της βιομηχανικής ανάπτυξης. Το Βερολίνο, το Λονδίνο, η Βαρκελώνη, το Παρίσι, το Δουβλίνο, το Ρότερνταμ, η Κοπεγχάγη και άλλες πόλεις απαλλαγμένες από παρωπίδες και προσκολλήσεις σε παλιά αναποτελεσματικά πολεοδομικά μοντέλα, αναγνώρισαν την ανάγκη νέων τρόπων προσέγγισης, των παραμελημένων περιοχών, τόσο στο ιστορικό κέντρο όσο και στην περιφέρεια. Αν στο τέλος του 19^{ου} αιώνα οι πόλεις κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν την δυναμική της ανάπτυξης που έφερε η Βιομηχανική επανάσταση επεκτεινόμενες προς την περιφέρεια τους, στο τέλος του 20^{ου} αιώνα οι μεγαλουπόλεις αναδιπλώθηκαν στον εαυτό τους για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που δημιούργησε αυτή ακριβώς η ανάπτυξη. Το κρίσιμο ερώτημα που εγείρεται αφορά τον χαρακτήρα του σχεδιασμού των νέων ειδικών προγραμμάτων. Οφείλουμε να διατηρήσουμε τη συνοχή της πόλης γεμίζοντας τους χώρους αυτούς με νέα προγράμματα ή πρέπει να σεβαστούμε τον αποσπασματικό χαρακτήρα τους· θα πρέπει οι επιλογές να αποφορτίζουν το αστικό τοπίο με έμφαση στον δημόσιο χώρο ή να ενισχύουν την αστική ένταση και δομή. «Σε κάθε περίπτωση, όποια και αν ήταν η προσέγγιση ένα πράγμα ήταν σίγουρο: το παιχνίδι της πόλης παιζόταν στη μεγάλη κλίμακα των αστικών αναπλάσεων».⁵²

Οι ελληνικές πόλεις, ειδικότερα τα λιμάνια (Πειραιάς, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Βόλος, Ηράκλειο, Χανιά) παρουσιάζουν τέτοιου είδους παραμελημένες περιοχές σε αντίστοιχη με το μέγεθος τους κλίμακα. Αυτοί οι «ενδιάμεσοι χώρους», τα περιρρέοντα αστικά κενά, τα αστικά υπόλοιπα που μέχρι σήμερα τυγχάνουν αμήχανων χειρισμών, μπορούν να δημιουργήσουν μια σχεδιασμένη ασυνέχεια στον καμβά της πόλης αφού έρχονται σε άμεση αντίθεση με την υψηλή πυκνότητα του οικιστικού συνονθυλεύματος και «να αποτελέσουν τους χώρους των νέων τοπολογικών και μορφολογικών διαφοροποιήσεων».⁵³ Είναι ζωτικής σημασίας τώρα οι μεγάλες πόλεις να θέσουν τους χώρους αυτούς στο επίκεντρο των αστικών αναπλάσεων των αναπτυξιακών τους σχεδίων και να μελετήσουν τις μελλοντικές χρήσεις που επιτρέπουν οι ίδιες οι τοποθεσίες, προκειμένου να δημιουργήσουμε κάποια διάστικτα

⁵¹ Γιώργος Σημαιοφορίδης, «Η πόλη στο τέλος του 20ου αιώνα», Διελεύσεις, κείμενα για την αρχιτεκτονική και τη μετάνοη, Εκδόσεις Metropolis press, 2005, σελ. 135

⁵² Γιώργος Σημαιοφορίδης, Ο.π. «Πόλεις σε μετάβαση», σελ.443

⁵³ Franco Purini, «Ελληνικές ασυνέχειες», Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, Επιμέλεια, Γιάννης Αίσωπος Γιώργος Σημαιοφορίδης Αθήνα 2001, σελ.242

στίγματα μέσα στο τεράστιο κτισμένο αστικό τοπίο.⁵⁴ Ο μετασχηματισμός τους, πρέπει να βασιστεί σε προγράμματα τα οποία θα πηγάζουν από κοινωνικές ανάγκες βελτίωσης της ποιότητας του αστικού χώρου, θα υπολογίζουν την διαφοροποίηση του κοινωνικού ιστού και θα βασίζονται στις έννοιες του εφικτού και τις αποδοτικότητα. Η δημόσια διοίκηση, δεδομένης της οικονομικής κρίσης που έχει εισέλθει η χώρα, θα πρέπει να συνεργαστεί με τις οικονομικές δυνάμεις που έχουν τη διάθεση να δεσμευτούν πάνω σε προγράμματα διαχείρισης του αστικού περιβάλλοντος, τα οποία θα πηγάζουν από τις κοινωνικές ανάγκες και όχι από τη ώθηση του άγριου και παράλογου κέρδους.

Η διάσωση των ελληνικών πόλεων χρειάζεται σωστή στρατηγική και όχι αποσπασματικές ανοργάνωτες προσπάθειες. Ολοκληρωμένη, βιώσιμη αστική ανάπτυξη δεν θεωρείται το άθροισμα πολλών σημειακών βελτιώσεων, αλλά το προϊόν ενός ολοκληρωμένου σχεδιασμού, πολιτικών χρηματοδότησης και περιφερειακής ανάπτυξης, με ρυθμιστικά σχέδια στηριγμένα στις αρχές της βιωσιμότητας, που διαπερνούν όλους τους επιμέρους τομείς του σχεδιασμού. Το ζήτημα λοιπόν είναι πρωτίστως πολιτικό· ο φορέας και η βούληση πρέπει να προέλθουν από το κράτος, απαλλαγμένα από τις πελατειακές σχέσεις συμφέροντος που ίσχυαν στο παρελθόν. Η σύγχρονη πόλη είναι ένα φαινόμενο τόσο σύνθετο, όσο ένας ζωντανός οργανισμός. Η συνθετότητα του φαινομένου απαιτεί την συμβολή νέων εργαλείων και τη συνεργασία των αρχιτεκτόνων με νέες ειδικότητες, αφού τα πραγματικά και πολυσύνθετα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοί της δεν επιδέχονται πάντα, αρχιτεκτονικές επιλύσεις. «Οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, αρχιτέκτονες και πολιτικοί καλούνται να συνεργαστούν για την επίλυση αυτού του πολύπλοκου προβλήματος».⁵⁵ Η αρχιτεκτονική όντας μία από τις παραμέτρους του προβλήματος -δεν μπορεί να παραμείνει παρατηρητής του φαινομένου- πρέπει να πάρει θέση και να αποδείξει τι μπορεί να προσφέρει. Πριν όμως αρχίσουμε να σχεδιάζουμε πρέπει να έχει προηγουμένως συντεθεί η ιδεολογική κατεύθυνση της ανάπτυξης.

Χρέος των αρχιτεκτόνων σε αυτή την προσπάθεια, είναι να πείσουμε επιτέλους την κοινωνία και τους πολιτικούς, για την αναγκαιότητα της τέχνης μας και της επιστήμης μας, αλλάζοντας ριζικά την ευρεία αντίληψη που τη θεωρεί πολυτέλεια έναντι μιας ασφαλούς κατασκευής, ταυτισμένης με τη διακόσμηση και όχι με τη διαμόρφωση «δοχείων ζωής». Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο θα πρέπει να ανταποκριθούμε άμεσα με ευρηματικές, τολμηρές αλλά και υλοποιήσιμες προτάσεις, που δεν απαιτούν ακριβά υλικά ή υπερτεχνολογικό σχεδιασμό αλλά τουναντίον, απλά υλικά και τρέχουσες κατασκευαστικές λύσεις. Στόχος πρέπει να είναι η επίλυση με τον καλύτερο τρόπο των υπαρκτών προβλημάτων και η δημιουργία οικείων και ευχάριστων χώρων ζωής. Οι νέοι χώροι θα πρέπει, να προάγουν την συλλογικότητα και την αυθόρμητη επικοινωνία, να διαχειρίζονται την διάρθρωση του ελεύθερου χρόνου

⁵⁴ J. Acebillo, «Αρχιτεκτονική και νέα πόλη», Πρακτικά ανοιχτής συζήτησης με θέμα: «Αρχιτεκτονική και νέα πόλη», Τρίτη 23 Μαΐου 2006, ΑΘΗΝΑ, Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών (ΙΣΤΑΜΕ) - Ανδρέας Παπανδρέου, [Online]. Διαθέσιμο στο: <http://www.istame.gr/page/default.asp?la=1&id=546&date=custom> [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]

⁵⁵ Ηλίας Ζέγγελος, «Μεγάλο προσκλητήριο για την Αθήνα. Αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι, πολίτες, πολιτικοί συσπειρώνονται για τη σωτηρία της πόλης - Αρχή, ένα συμπόσιο με διεθνές ενδιαφέρον», Δημήτρης Ρηγόπουλος, 05 Δεκεμβρίου 2010, εφημερίδα Καθημερινή, [Online] Διαθέσιμο στο: http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_civ_1_05/12/2010_424475 [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]

προτείνοντας νέους τρόπους ψυχαγωγίας και να είναι ικανοί να προσελκύσουν βιώσιμες δραστηριότητες, η εγκατάσταση των οποίων θα αναζωογονήσει τις παραμελημένες περιοχές, θα δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας και θα συμβάλει στην ανάπτυξη. Οι προτάσεις απαλλαγμένες από τη λογική της στείρας εμπορευματοποίησης και του μορφολογικού παροξυσμού, θα πρέπει πάνω από όλα, να επαναπροσδιορίζουν, την έννοια και τον ρόλο του δημόσιου χώρου, ως χώρου συνάθροισης και συλλογικών δραστηριοτήτων, μέσα στην ιστορία και το ελληνικό αστικό τοπίο, και να συμβάλουν στην διαμόρφωση μιας **νέας αστικής συνείδησης** του κοινωνικού γίγνεσθαι.

Η αλλαγή της πόλης είναι στην ουσία η αλλαγή νοοτροπίας και συνείδησης της κοινωνίας, που με τη σειρά της αντανακλάται και αναζητεί διέξοδο σε νέα μοντέλα διαβίωσης, οργάνωσης του ελεύθερου χρόνου, τόπων και χώρων. **Η ανάπτυξη και ενδυνάμωση μίας νέας αστικής συνείδησης μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα από την ανάπτυξη και την ενδυνάμωση μίας νέας αστικής ταυτότητας που θα επιθυμεί τον συσχετισμό και όχι την αποστασιοποίηση, με τη σύγχρονη αστική πραγματικότητα και το παρελθόν της.** Για να επιτευχθεί ένας τέτοιος στόχος, είναι αναγκαία η συνθήκη **αμοιβαίας συμβίωσης στην τοπογραφία** του αστικού περιβάλλοντος των ελληνικών πόλεων, όπως αυτό διαμορφώνεται μέσα από **τρεις πάγιες καταστάσεις, την σύγχρονη λογική συμβίωσης με τα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης,**

την συμβιωτική εμπειρία κατοίκησης ενός αστικού συστήματος, χαοτικού ως προς την μορφή και τον τρόπο παραγωγής του, από το οποίο προκύπτουν όμως, οι πιο επιθυμητές έννοιες του αστικού σχεδιασμού, διάχυτη πολυλειτουργικότητα ζωτικότητα και ανάπτυξη μικροκλίμακας,

την συμβιωτική σχέση της ά-μορφης, α-όριστης, ά-τοπης αρχιτεκτονικής, με μια νέα, «που θα εμπεριέχει το μορφικό και επιθυμεί να κατασκευάσει, νέους τόπους»,⁵⁶

Η πρόκληση για την αρχιτεκτονική μέσα στο πλαίσιο της σύγχρονης πόλης είναι, να **συνειδητοποιήσει τις ποιότητες και τις αξίες του μοντέλου και να μετουσιώσει τα συστατικά** στοιχεία της ταυτότητας του σε σχεδιαστική πρακτική. Η απλότητα της ιδέας, η μειωμένη εικονογραφική μορφοκρατία, η επανάληψη διαφοροποιημένων στοιχείων, η πολύ-προγραμματικότητα, τα ευμετάβλητα όρια, η διαγραμματική σαφήνεια, η αποκάλυψη της εγγενούς δυναμικότητας της πόλης, γίνονται τα νέα στοιχεία της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής. «Η αποτυχία της θα έχει ως αποτέλεσμα, η συμμετοχή και η εμπειρία της πόλης να προαχθεί σε μαζική αδιαφορία, αποπραγματοποίηση και άρνηση της καθημερινότητας».⁵⁷

⁵⁶ Γιάννης Αίσωπος, Γιώργος Σημαιοφορίδης, «Νέα αστική συνείδηση». Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη. Επιμέλεια. Γιάννης Αίσωπος Γιώργος Σημαιοφορίδης Αθήνα 2001, σελ.53

⁵⁷ Γιώργος Σημαιοφορίδης, «η πόλη στο τέλος του 20ου αιώνα», Διελεύσεις, κείμενα για την αρχιτεκτονική και τη μετόπολη. Εκδόσεις Metropolis press, 2005, σελ.140

Το βασικότερο στοιχείο της νέας ταυτότητας θα πρέπει να είναι η αξιοποίηση του δυνατότερου στοιχείου της παλιάς: «η φαινομενική συνεχής συμμετοχή της πόλης στο αστικό happening της καθημερινότητας».⁵⁸ Η πολυλειτουργικότητα των ελληνικών πόλεων και η ζωτικότητα που απορρέει από αυτήν, άμεσα συσχετισμένη με τις κλιματολογικές συνθήκες, τις οικονομικές παραμέτρους και τους τρόπους χρήσης της αστικοποιημένης γης, διαμορφώνουν την εικόνα του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα δημιουργώντας παράλληλα την ψευδαίσθηση μιας διευρυμένης ευεξίας και νεότητας. Η Αθήνα και οι άλλες μεγάλες πόλεις μπορούν να αξιοποιήσουν αυτό το πλεονέκτημα και να ειπωθούν ως πόλεις μιας δυναμικής, σύγχρονης μεσογειακής κουλτούρας, όπου οι κάτοικοι της απαλλαγμένοι από στερεότυπα και δοξασίες, θα δημιουργούν μία νέα αστική εμπειρία. Πόλεις, χαρούμενες, νεανικές ως προς τη διάθεση, που κρύβουν την υπόσχεση της έκπληξης και του απρόοπτου. Το στοιχείο της ενέργειας που εκλύεται από τη μεσογειακότητα συνυφασμένο σε ένα πλέγμα συλλογικών δραστηριοτήτων πολιτισμικών, μικρεμπορίου και αναψυχής θα μπορούσε να μεταμορφώσει τις εγκαταλειμμένες περιοχές και δημιουργήσει πόλους έλξης στα κέντρα των πόλεων. Ένα τέτοιο πρόγραμμα, βασισμένο στη φιλοσοφία μιας **διαρκούς αστικής γιορτής** θα μας υποχρέωνε να ξαναδιαβάσουμε τον δημόσιο χώρο όπως θα διαμορφώνονταν από τις συνεχείς μεταμορφώσεις των δρώμενων αντισταθμίζοντας πιθανώς τις ποιότητες του δυτικοευρωπαϊκού μοντέλου αστικού περιβάλλοντος.

⁵⁸ Didier Rebois «Δημόσιο συμφέρον - Ιδιωτικά συμφέροντα Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, Επιμέλεια, Γιάννης Αίσωπος Γιώργος Σημαιοφορίδης Αθήνα 2001, σελ.94

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Οι εικόνες από το ισπανικό στούντιο Espai MGR αναπαριστούν την βασική ιδέα του project τους, εξετάζοντας αδύνατες στην κατασκευή, μορφές Lego για την πλήρωση των κενών οικοπέδων σε γειτονίες της Βαλένθια. Ο στόχος του έργου, με την ονομασία "Η Συνήθεια Μας Κάνει Τυφλούς", είναι να επιστήσει την προσοχή στο πρόβλημα των αχρησιμοποίητων χώρων στο αστικό περιβάλλον. Οι αρχιτέκτονες έχουν σαν πρόθεση μέσα από το project να προωθήσουν τέτοιους χώρους για ψυχαγωγική χρήση.⁵⁹

Στην παρούσα συγκυρία της γενικευμένης κρίσης και ύφεσης, το να μιλά κανείς για αρχιτεκτονική και έννοιες όπως η ποιότητα ζωής στο αστικό τοπίο και η ανάπτυξη οράματος για τις ελληνικές πόλεις φαντάζει πολυτέλεια. Είναι εμφανές ότι η οικονομική κρίση στην οποία έχει περιέλθει ολόκληρο το παγκόσμιο σύστημα, θα επιτρέψει την ανάπτυξη ορισμένου μόνο αριθμού πόλεων. Αν για μια πόλη όπως το Βερολίνο πριν από είκοσι σχεδόν χρόνια δεν υπήρχε καμία αμφιβολία για την μελλοντική της ανάπτυξη, που επέτρεψε την έναρξη μεγάλων έργων, δεν ισχύει το ίδιο στην περίπτωση λιγότερων σημαντικών και στρατηγικών πόλεων, οι οποίες πιθανώς θα πρέπει να αναζητήσουν άλλους τρόπους ανάπτυξης. Παρόλα αυτά από τη στιγμή που οι πόλεις διαθέτουν το προνόμιο εγκαταλειμμένων ή παραμελημένων περιοχών σε άμεση γεινίαση με το κέντρο τους, είναι προτιμότερο να «ξεκινήσουν τα έργα» από την εκπόνηση μιας συνολικής μελέτης σε ρεαλιστική βάση με τη συμβολή των κατάλληλων φορέων, παρά να επιδίδονται σε τοπικές επιφανειακές παρεμβάσεις, προκειμένου να ανταποκριθούν στο στόχο του εκσυγχρονισμού.

⁵⁹ «Η ΣΥΝΗΘΕΙΑ ΜΑΣ ΚΑΝΕΙ ΤΥΦΛΟΥΣ» / ESPAI MGR, [Online] Διαθέσιμο στο: <http://www.archisearch.gr/article/450/%C2%ABi-synitheia-mas-kanei-tyfloy%C2%BB---espai-mgr.htm>, [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]

Ο Βόλος είναι η πέμπτη μεγαλύτερη πόλη του ελληνικού χώρου. Χαρακτηρίζεται από έντονες αστικές λειτουργίες μια σημαντική παρουσία της βιομηχανίας και του τουρισμού, αλλά και ένα αξιοσημείωτο αριθμό νέων ανθρώπων, κυρίως λόγω της ύπαρξης της πλειονότητας των τμημάτων του Π.Θ. Όπως και τα άλλα μεγάλα ή μεσαία αστικά κέντρα, η οικιστική ανάπτυξη του Π.Σ. Βόλου έχει ενσωματώσει κατά τις τελευταίες δεκαετίες, όλα τα χαρακτηριστικά του αθηναϊκού μοντέλου οικιστικής ανάπτυξης. (-α-μορφία, α-οριστία, ά-τοπία, πολυλειτουργικότητα). Ωστόσο τα εγγενή πλεονεκτήματα της πόλης, μεταξύ των οποίων, τα γεωγραφικά πλεονεκτήματα, όπως η διπλή επαφής της πόλης με την θάλασσα και το Πήλιο και ο ιστορικός τρόπος ανάπτυξής της, έχουν μειώσει κάπως τις αρνητικές επιπτώσεις του μοντέλου, ενώ έχουν συμβάλει στη διατήρηση ορισμένων ιδιόμορφων ευνοϊκών στοιχείων.

Η πόλη έχει αναπτυχθεί σαν μία μονοκεντρική πόλη, παρότι κατάγεται από δύο πυρήνες. Η πολυκεντρικότητα, βασικός στόχος του ΓΠΣ το 1985 δεν επετεύχθη μέχρι σήμερα με το ιστορικό κέντρο της πόλης να συγκεντρώνει τις περισσότερες και σημαντικότερες λειτουργίες. Οι χρήσεις γης στο κέντρο παρουσιάζουν σχετική διάχυση με την κατοικία να συνυπάρχει με τις χρήσεις εμπορίου υπηρεσιών και αναψυχής. Τα διάφορα δορυφορικά τοπικά κέντρα, συχνά πολλαπλών χρήσεων αλλά κυρίως κατοικίας δεν παρουσιάζουν κάποια ιδιαίτερη εξειδίκευση με αποτέλεσμα τη βασική τους εξάρτηση από το κέντρο.

Όπως οι περισσότερες ελληνικές πόλεις, ο Βόλος αναπτύχθηκε άναρχα και χωρίς ταυτότητα. Η πόλη παρουσιάζει μια συμπαγή μορφή με πυκνή δόμηση και στενούς δρόμους, περιορισμένους δημόσιους χώρους αισθητικά υποβαθμισμένους και έλλειψη βασικών αστικών υποδομών στο κέντρο της πόλης. Μοναδικές ασυνέχειες του τεχνητού δομημένου περιβάλλοντος αποτελούν και εδώ τα γεωγραφικά μορφολογικά στοιχεία όπως τα δύο ποτάμια που διασχίζουν την πόλη, ο λόφος της Γορίτσας, το Πήλιο και φυσικά το θαλάσσιο μέτωπο. Οι ελεύθεροι χώροι έχουν προκύψει ως το υπόλοιπο του κτισμένου. Οι μόνες επεμβάσεις αστικής

ανάπλασης που έγιναν υπό την επίδραση των νέων τάσεων αστικού σχεδιασμού είναι αυτή της πλατείας Ρήγα Φεραίου και της παραλιακής ζώνης μέχρι τον Άναυρο. Η δημιουργία ποιοτικών ελεύθερων χώρων αποτελούσε βασικό στόχο του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου το 1985 (και της αναθεώρησης του το 1992) προβλέποντας, η σχέση χώρων ιδιωτικής δόμησης προς εκμετάλλευση με χώρους κοινής χρήσης και ωφελείας, να είναι σε ικανοποιητικά επίπεδα (44,9%) για τις εντός σχεδίου περιοχές με κατανομή 16,4% σε χώρους όπως πλατείες, παιδικές χαρές, πεζόδρομοι, ποδηλατοδρόμοι και πάρκα, 21,8% στο δίκτυο μεταφορών και 6,4% σε κοινωφελής χώρους. Η υφιστάμενη κατάσταση απέχει βέβαια πολύ από την προβλεπόμενη: ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 2000 υπήρχαν τα παρακάτω ποσοστά δημόσιου χώρου στο σύνολο του αστικού περιβάλλοντος: 4,53% δημόσιος χώρος (χωρίς οδικό δίκτυο), 22,97% οδικό δίκτυο.⁶⁰

Παρά ταύτα η πόλη έχει μια μοναδική «προίκα» από «εγκαταλελειμμένες» περιοχές, στις οποίες υπήρξαν κάποτε παραγωγικές ή άλλες δραστηριότητες που είτε απομακρύνθηκαν είτε τέθηκαν σε αχρηστία. Αυτά τα αστικά κενά, οι ενδιάμεσοι χώροι καταλαμβάνουν πολύτιμο ανεκμετάλλευτο χώρο εντός της πόλης και σε μικρή απόσταση από τον κεντρικό πυρήνα. Η αξιοποίηση των παραμελημένων περιοχών και του βιομηχανικού αποθέματος θα έδινε την δυνατότητα υπερκέρρασης του προβλήματος της ανισοκατανομής των δημόσιων χώρων μέσα στον συμπαγή πολεοδομικό ιστό της πόλης. Το στρατόπεδο Γεωργούλα στη Νέα Ιωνία, οι σιδηροδρομικές εγκαταστάσεις που χωρίζουν τους άλλοτε δύο δήμους, οι παρακμασμένες λιμενικές εγκαταστάσεις και τα εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά κτίρια και αποθήκες, χώροι που κάποτε έσφυζαν από ζωή, κίνηση και παραγωγή, σήμερα βρίσκονται σε κατάσταση κρίσης. Οι αλλαγές στον τρόπο ζωής, η τριτογενεοποίηση της οικονομίας, τα νέα μέσα επικοινωνίας τα νέα πρότυπα αστικής ανάπτυξης μεταμόρφωσαν τις περιοχές αυτές σε ακατοίκητους χώρους, οι οποίοι είναι σε θέση τώρα να συντελέσουν σημαντικά στην εξισορρόπηση της σημερινής έλλειψης των απαιτούμενων δημόσιων χώρων.

Εξαιρετικά σημαντικό ρόλο τόσο στην εξισορρόπηση ελεύθερων χώρων στο εσωτερικό της πόλης όσο και στην διαμόρφωση της εικόνας της, παίζει η παραθαλάσσια ζώνη. Με μήκος 17 χιλιομέτρων περίπου η εκτεταμένη αυτή ζώνη λειτουργεί συμπληρωματικά με τον οικιστικό ιστό και συγκροτεί στο σύνολο των μεταμορφώσεων της το πιο σημαντικό πολύμορφο και δημοφιλές δίκτυο δημόσιων χώρων στο Βόλο. Η ακτογραμμή και το παραλιακό μέτωπο από τους υδροβιότοπους δυτικά, το εμπορικό λιμάνι, την παλαιά και νέα παραλία και τη ζώνη παράκτιας αναψυχής με τον φυσικό αιγιαλό στα ανατολικά, αποτελεί το πιο κρίσιμο πολεοδομικό μέγεθος τη πόλης, από την ανάπτυξη και την λειτουργία του οποίου κρίνεται η ποιότητα ζωής, η δημόσια εικόνα και ο τρόπος ανάπτυξης στο μέλλον. Η σχεδόν τριών χιλιομέτρων ακτή που ξεκινά από το Λιμάνι και φτάνει μέχρι την Γορίτσα είναι για την πόλη, η πλατεία, το πάρκο και η μεγάλη βόλτα της. Όπως έγραφε ο Λόης Παπαδόπουλος για την Θεσσαλονίκη, «η παραλία

⁶⁰ GRENKEYS, URBAN GREEN AS A KEY FOR SUSTAINABLE CITIES, «Δήμος Βόλου», [Online] Διαθέσιμο στο: http://www.ioer.de/greenkeys/Greenkeys_Tools/casesreport/PDF/Volos/Volos_strategy_Greek_080708.pdf σελ.5, 6

της πόλης υπάρχει και λειτουργεί ως ακμαία μεταφορά της δημόσιας πλατείας, του δημόσιου δρόμου ή του αστικού κενού, ως απαραίτητο στοιχείο της συλλογικής συνείδησης για τον αστικό χώρο και ως μια παραδειγματική εκδοχή του δημόσιου χώρου, αδιαχώριστα ενσωματωμένη σε ότι θα μπορούσε να ονομαστεί ταυτότητα της πόλης».⁶¹ Εντούτοις η πόλη μοιάζει να αποστρέφεται την αστικότητα του υδάτινου στοιχείου, αναγνωρίζοντας το λειτουργικό του ρόλο, αλλά διατηρώντας μια μετριοπαθή στάση που την οδηγεί σε αμήχανους χειρισμούς. Οι κυκλοφοριακές ρυθμίσεις αποκόβουν δραματικά το αστικό σκηνικό από την παραλιακή ζώνη ενώ η συνέχεια του θαλάσσιου μετώπου διακόπτεται ανατολικά από το χώρο στάθμευσης της κεντρικής προβλήτας και δυτικά από τις εγκαταστάσεις του ξενοδοχείου Ξενία και διάφορα άλλα παραπήγματα.

Η σημασία της παραλιακής ζώνης και η ανάγκη ανάδειξής της ως ένα από τα ισχυρότερα στοιχεία τοπογραφικής διάταξης στην διαμόρφωση της ταυτότητας του Βόλου αποτυπώνεται στους στόχους του προγράμματος, του Στρατηγικού Σχεδίου Ανάπτυξης του Π.Σ Βόλου (2006). Σύμφωνα με αυτό, ορίζεται ως κεντρική στρατηγική επιλογή για την πόλη, η μετεξέλιξη του Βόλου σε μια **ανταγωνιστική, δημιουργική, ανοικτή και βιώσιμη πόλη**, η οποία θα προσελκύει επιχειρήσεις, επισκέπτες και ανθρώπινο δυναμικό, θα αναπτύσσει νέες εξειδικεύσεις σε δυναμικούς τομείς, θα διαθέτει μια διαφοροποιημένη παραγωγική βάση, η οποία δημιουργεί ικανοποιητικά εισοδήματα και θέσεις εργασίας, θα προσφέρει υψηλή ποιότητα περιβάλλοντος και διαβίωσης στους κατοίκους της, θα διαθέτει ένα πλέγμα κοινωνικής προστασίας για τις ευπαθείς ομάδες και θα αποτελεί κύριο συστατικό του 3ου πόλου ανάπτυξης της χώρας. Το όραμα αυτό είναι συμβατό με τους στόχους του Στρατηγικού Σχεδίου Ανάπτυξης του Νομού, του Χωροταξικού Σχεδίου και του Επιχειρησιακού Προγράμματος 2007-2013 της Περιφέρειας Θεσσαλίας και του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς 2007-2013⁶² και του γενικού πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.

Όπως αναφέρεται στον στρατηγικό σχεδιασμό του Επιχειρησιακού Προγράμματος Δ. Βόλου 2007-2010, **η ενίσχυση της διεθνοποίησης είναι βασικό συστατικό του αναπτυξιακού οράματος** της πόλης και επιδιώκεται με πλήθος πολιτικών οι οποίες αναπτύσσονται στους έξι βασικούς στόχους ανάπτυξης:

1. Ενίσχυση της ποιότητας ζωής, των υποδομών, του περιβάλλοντος, της αισθητικής και της ταυτότητας της πόλης.
2. Ενίσχυση της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού και διαμόρφωση ενός ισχυρού επιστημονικού-ερευνητικού πόλου ανάπτυξης με κέντρο το Πανεπιστήμιο που θα αποτελεί τη νέα βιομηχανία της γνώσης.
3. Κοινωνική συνοχή και προστασία απειλούμενων ανθρώπινων πόρων.

⁶¹ Λόης Παπαδόπουλος «Μεταστάσεις ή η πολλαπλή οικολογία του παράκτιου τοπίου», Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, Επιμέλεια, Γιάννης Αίσωπος Γιώργος Σημαιοφορίδης Αθήνα 2001 σελ.128

⁶² Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δ. Βόλου-1 Στρατηγικός σχεδιασμός, Κεφάλαιο 1.2 Στρατηγική του Δήμου Βόλου και αναπτυξιακές προτεραιότητες, 1.2.1 Διατύπωση του αναπτυξιακού οράματος για το Βόλο, [Online] Διαθέσιμο στο: http://www.volocity.gr/documents/Στρατηγικός_σχεδιασμός_ΔΗΜΟΥ_ΒΟΛΟΥ_2007-2010.pdf, σελ.361

4. Ανάπτυξη του τουρισμού της πόλης και διεύρυνση των δυνατοτήτων αναψυχής με την αξιοποίηση των ευκαιριών που παρέχει η ιστορία, η μυθολογία, ο πολιτισμός, το Πανεπιστήμιο, τα συνέδρια, ο αθλητισμός και το φυσικό περιβάλλον της ευρύτερης περιοχής.

5. Ενίσχυση της βιομηχανικής ταυτότητας της πόλης και ανάπτυξη δραστηριοτήτων με έμφαση στη γνώση, την καινοτομία, την ποιότητα και την εξωστρέφεια του παραγωγικού δυναμικού.

6. Αξιοποίηση των δυνατοτήτων οικονομικής ολοκλήρωσης σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο και διαμόρφωση των συνθηκών για την ανάδειξη της πόλης σε κύριο συστατικό του τρίτου πόλου ανάπτυξης της χώρας.⁶³

«Οι αναπτυξιακοί στόχοι επιδιώκουν **να ενισχύσουν το διεθνή προσανατολισμό της πόλης, την ένταξη της σε διεθνή λειτουργικά δίκτυα και την ανάδειξη της σε ένα εξωστρεφή πόλο, ενταγμένο στο διεθνή καταμερισμό εργασίας**, με όλα τα οφέλη που συνεπάγεται η διεθνοποίηση της αστικής οικονομίας». Για την προώθηση των στρατηγικών στόχων, υιοθετήθηκαν αναπτυξιακές προτεραιότητες με πρώτη στην ιεραρχία το περιβάλλον και αστικός χώρος. «Η προτεραιότητα αυτή είναι ευρύτατη, και περιλαμβάνει πολλούς επιμέρους άξονες, όπως η καταπολέμηση της ρύπανσης, η προστασία της φύσης, η καθημερινότητα, η λειτουργία της πόλης, η διαχείριση των αποβλήτων, η βελτίωση της ποιότητας του νερού, οι αστικές αναπλάσεις κ.α. Έχει ιδιαίτερη σημασία για το Βόλο τόσο επειδή τέτοια ζητήματα αποτελούν κεντρικά στοιχεία των στρατηγικών μιας «μητροπολιτικοποίησης», όσο και επειδή στα πεδία αυτά, όπως έχει διαπιστωθεί από την ανάλυση, ο Βόλος χαρακτηρίζεται από σοβαρές αδυναμίες αλλά και από σημαντικά ισχυρά στοιχεία»⁶⁴.

Ο πρώτος στόχος αφορούσε μια σειρά από ρυθμίσεις και παρεμβάσεις στις υποδομές της πόλης οι οποίες είναι σημαντικές για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, του αστικού περιβάλλοντος, της αισθητικής και της ταυτότητάς της. Μέσα στο πρόγραμμα δράσεων συμπεριλαμβάνονταν αναπλάσεις και μελέτες της ακτογραμμής και του παραλιακού μετώπου της πόλης από τη θέση των τσιμέντων μέχρι το Σωρό. Συγκεκριμένα προβλεπόταν, η σταδιακή απομάκρυνση των εμπορικών χρήσεων του λιμανιού και το άνοιγμα του λιμένα στην πόλη με την ανάπτυξη ενός νέου πόλου τουριστικών χρήσεων φιλοξενίας και αναψυχής σε ένα ευρύ δημόσιο χώρο σε συνέχεια του παραλιακού μετώπου, με χώρους πρασίνου, αναψυχής και πολιτισμικών δρώμενων. Προβλεπόταν επίσης η μελέτη ανάπλασης του Νοτιοδυτικού τόξου του Βόλου (Παλιά – ΟΣΕ – Παλαιό Λιμεναρχείο – Παλαιά Ψαραγορά), η μελέτη και αξιοποίηση του λόφου της Γορίτσας με την μορφή αστικού πάρκου, η ανάπτυξη ναυταθλητικών εγκαταστάσεων στην περιοχή του Αναύρου καθώς και η αναβάθμιση των πλαζ και του πάρκου (ενόψει και των Μεσογειακών αγώνων του 2013).

⁶³ ο.π. σελ.364

⁶⁴ ο.π. σελ.367

Το γενικότερο σχέδιο, φιλοδοξούσε επίσης τη δημιουργία δύο νέων πλατειών με υπόγειο χώρο στάθμευσης στο κέντρο της πόλης, μετά από τις αντίστοιχες απαλλοτριώσεις της πλατείας Πανεπιστημίου, η οποία χαρακτηρίζεται ως μία σημαντικότερη αστική παρέμβαση που θα διεύρυνε το συμβολικό κέντρο βάρους του Βόλου που παραδοσιακά στην περιοχή του Αγ. Νικολάου και της πλατείας 2ας Νοεμβρίου (στην θέση του κτηρίου Υγειονομικής Υπηρεσίας, η οποία θα είχε το ρόλο της πλατείας- εγκατάσταση, ενός σύγχρονου έργου τέχνης σε αστική κλίμακα. Προβλεπόταν επίσης η μελέτη μιας νέας πρότασης για τη Πλατεία Ελευθερίας, με στόχο ένα νέο πρόγραμμα χρήσης και ένταξης μέσα στην πόλη μιας κεντρικής ιστορικής πλατείας με συμβολική διάσταση.⁶⁵

Η πρωτοκαθεδρία της παραλιακής ζώνης ως ο κατεξοχήν δημόσιος χώρος αποτυπώθηκε και στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος «Ηρακλής». Με πρωτοβουλία της ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ το 1997 εκπονήθηκαν πολεοδομικές μελέτες, από έλληνες και ιταλούς αρχιτέκτονες, με στόχο την αναβάθμιση και βελτίωση ορισμένων προβληματικών αστικών περιοχών που εντοπίστηκαν στις πόλεις της Πάτρας (αρχ. Κώστας Μωραΐτης και Antonio Monestirolì), του Βόλου (αρχ. Franco Purini/Laura Thermes και Γιάννης Κούκης), των Αθηνών (αρχ. Σουζάνα και Δημήτρης Αντωνακάκης και Giorgio Grassi, Cesare Macchi Cassia και Νίκος Φιντικάκης) και της Μυτιλήνης (αρχ. Δημήτρης Φιλίππιδης/Γιάννης Κίζης και Stefano Boeri/Cino Zucchi). Στο Βόλο η έρευνα επικεντρώθηκε στην κεντρική περιοχή της πόλης και τμήμα του λιμένα. Η πρόταση του Franco Purini αξιοποιούσε το ιστορικό συντακτικό του χώρου επεμβαίνοντας ωσμωτικά στην ζώνη επαφής του με την λοιπή πόλη με λιτές αλλά σαφείς χειρονομίες, ενώ η πρόταση του Γιάννη Κουκή έδινε έμφαση στην αναμόρφωση των κυρίων αξόνων και στην ανασύσταση της κεντρικής πλατείας εισάγοντας νέες κατασκευές για κεντρικές χρήσεις.⁶⁶

Η επιλογή του Βόλου ως Ολυμπιακή πόλη για το 2004 έδινε επίσης νέες προοπτικές για το λιμάνι και την ανάπτυξη του θαλάσσιου μετώπου. Ο λιμένας του Βόλου διεκδικούσε το ρόλο του τερματικού σταθμού του διευρωπαϊκού δικτύου της Βόρειας Ευρώπης μετά την σύνδεσή του με την Εγνατία οδό και στην προοπτική αυτή εντάσσονταν σχέδια για την μεγέθυνση και τον εκσυγχρονισμό των εγκαταστάσεών του. Για τις ανάγκες της τουριστικής κίνησης προβλεπόταν η αναμόρφωση του επιβατικού προβλήτα και η ανακατασκευή της ανατολικής αποθήκης σε επιβατικό σταθμό. Η οργάνωση της ακτογραμμής της πόλης συνιστούσε την τελευταία φάση των μετασχηματισμών της...

Ο Βόλος παρά τις διαπιστώσεις, τις εξαγγελίες, τις προτάσεις, τα οραματικά προγράμματα, τις μελέτες και τα αναπτυξιακά σχέδια, μετράει σήμερα μόνο χαμένες ευκαιρίες και αναβεβλημένα ή ματαιωμένα έργα που θα αναμόρφωναν την πόλη και θα την καθιστούσαν «ανταγωνιστική, δημιουργική, ανοικτή και βιώσιμη πόλη». Οι πόροι των ΚΠΣ (3ου και 4ου) όπως θα κατανέμονταν

⁶⁵ GREENKEYS, URBAN GREEN AS A KEY FOR SUSTAINABLE CITIES, «Δήμος Βόλου». [Online] Διαθέσιμο στο: http://www.ioer.de/greenkeys/Greenkeys_Tools/casesreport/PDF/Volos/Volos_strategy_Greek_080708.pdf

⁶⁶ Ροζαλία Καφούση, «Μελέτη του Παραλιακού Μετώπου στην πόλη του Βόλου». Ειδικά Θέματα Πολεοδομίας 9, τμήμα Αρχιτεκτονικής, ΕΜΠ, [Online] Διαθέσιμο στο: courses.arch.ntua.gr/fsr/116144/Kafousi.pdf, σελ.7

στα επιχειρησιακά προγράμματα των Υπουργείων και το ΠΕΠ Θεσσαλίας, αλλά και οι Κοινοτικές Πρωτοβουλίες, αποτελούσαν τη κύρια πηγή χρηματοδότησης για μια σειρά δράσεων που στόχο είχε την αστική ανάπτυξη, την αναβάθμιση των υποδομών και δικτύων, την προώθηση της τοπικής επιχειρηματικότητας, την ανασυγκρότηση του αστικού χώρου, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, τη βελτίωση της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού, την αύξηση της απασχόλησης και τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων, τον εκσυγχρονισμό της διοίκησης, κ.α. Σήμερα γνωρίζουμε ότι η Ελλάδα έχει απορροφήσει μόλις το 22% των κονδυλίων από τα διαρθρωτικά ταμεία και το ταμείο συνοχής και αδυνατεί να αξιοποιήσει τα κονδύλια από τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ, προκειμένου να τροφοδοτήσει την ανάπτυξη της οικονομίας της.

Η ελληνική κρίση δεν είναι μια τυπική κρίση χρέους. Είναι στην ουσία η κατάρρευση ενός παράλογου μοντέλου ανάπτυξης, το οποίο “αποκρυσταλλώθηκε” στο κτισμένο περιβάλλον των ελληνικών πόλεων. Αν υπάρχει έστω και μια ευκαιρία σε αυτή, είναι η επανεξέταση από μηδενική βάση ενός υγιούς και παραγωγικού μοντέλου. Για τις πόλεις μας, αυτό μπορεί να σημαίνει την αρχή ενός ειλικρινούς διαλόγου γύρω από τα προβλήματα και τις ανάγκες τους, τις διαδικασίες παραγωγής του αστικού περιβάλλοντος, την ταυτότητα και την εικόνα που θέλουν να εκπέμπουν προς τα έξω... Χρέος των αρχιτεκτόνων σε αυτή την προσπάθεια κατεπείγοντος χαρακτήρα, είναι να διατηρήσουν το διάλογο ζωντανό σε συνεργασία με μια πανστρατιά ειδικών για την αντιμετώπιση των πολλαπλών κρίσεων της ελληνικής πόλης.

Θέα του κήπου από το δρόμο

Η περιοχή μελέτης, εστιάζει σε μία παραμελημένη περιοχή της πόλης του Βόλου στα όρια με την ύπαιθρο, η οποία αποτελεί κομμάτι του θαλάσσιου μετώπου και μέχρι σήμερα τυγχάνει αμήχανων χειρισμών. Η μελέτη διαπραγματεύεται τη σχέση της περιοχής με τα φυσικά στοιχεία -το λόφο της Γορίτσας, το ποτάμι του Αναύρου, τη στεριά και τη θάλασσα- την επανασύνδεση της με την πόλη, την ανασύνταξη και τον επανασχεδιασμό του δημόσιου χώρου, προτείνοντας ένα νέο αστικό «δωμάτιο» στο οποίο φιλοξενείται το νέο κτίριο κωπηλασίας του NOB-A. Το δώμα του κτιρίου μετατρέπεται σε μία πράσινη στέγη όπου αναπτύσσεται ένας εκπαιδευτικός κήπος γηγενής βλάστησης για μαθητές. Μέσα από τον κύκλο ζωής των φυτών, από τη σπορά μέχρι την συγκομιδή, τα παιδιά εκπαιδεύονται πέρα από τη βοτανική, σε περιβαλλοντικά θέματα. Ο κήπος συλλέγει το νερό της βροχής και, συμβάλλει στη μείωση της αστικής θερμικής νησίδας ενισχύοντας ταυτόχρονα την εκπαιδευτική αποστολή του εγχειρήματος. Ο νέος δημόσιος χώρος απαλλαγμένος από τη λογική του καταναλωτισμού, προτείνει νέους τρόπους ψυχαγωγίας και διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου, προάγει την συλλογικότητα και την αυθόρμητη επικοινωνία, επαναπροσδιορίζοντας την έννοια και τον ρόλο του δημόσιου χώρου, ως χώρου συνάθροισης και συλλογικών δραστηριοτήτων. Η πρόταση, αντιμετωπίζει αυτό το αστικό υπόλοιπο ως μέρος μιας συνολικής ανάπλασης της παραθαλάσσιας ζώνης όπως προβλέπονταν στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δ. Βόλου 2007-2010.

Το προαύλιο της εκκλησίας

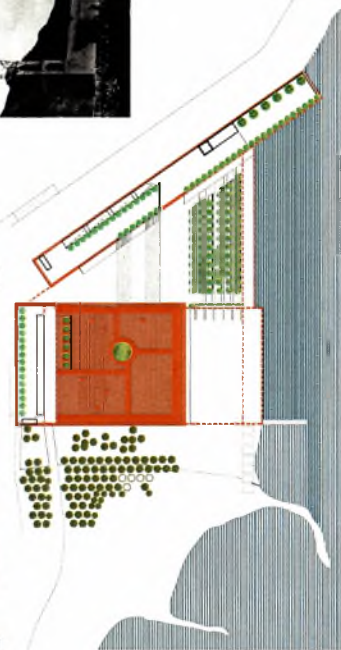
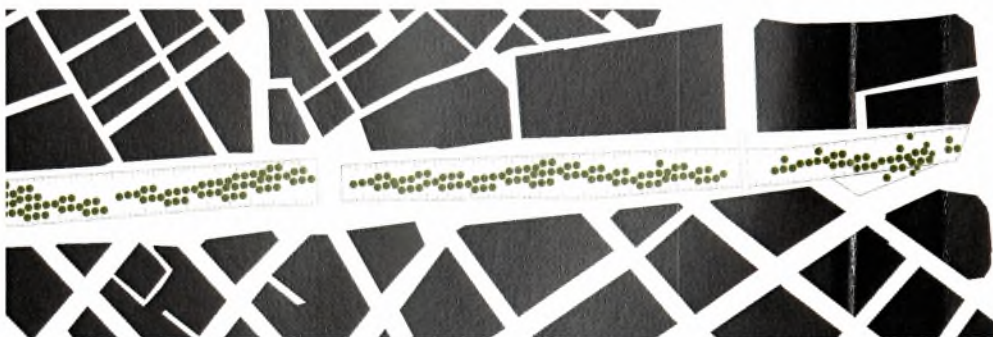
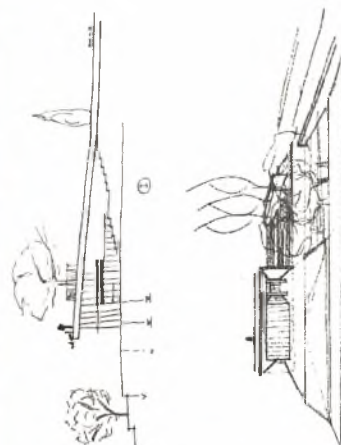
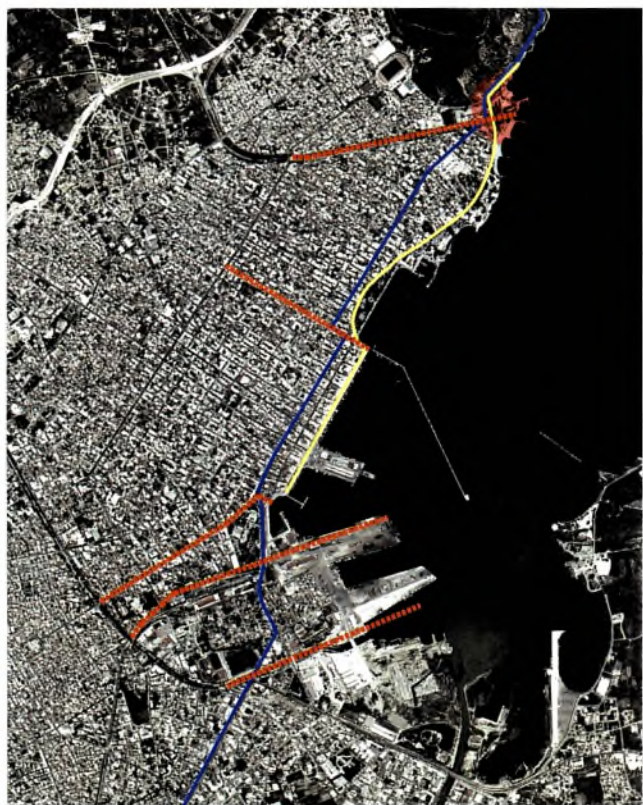

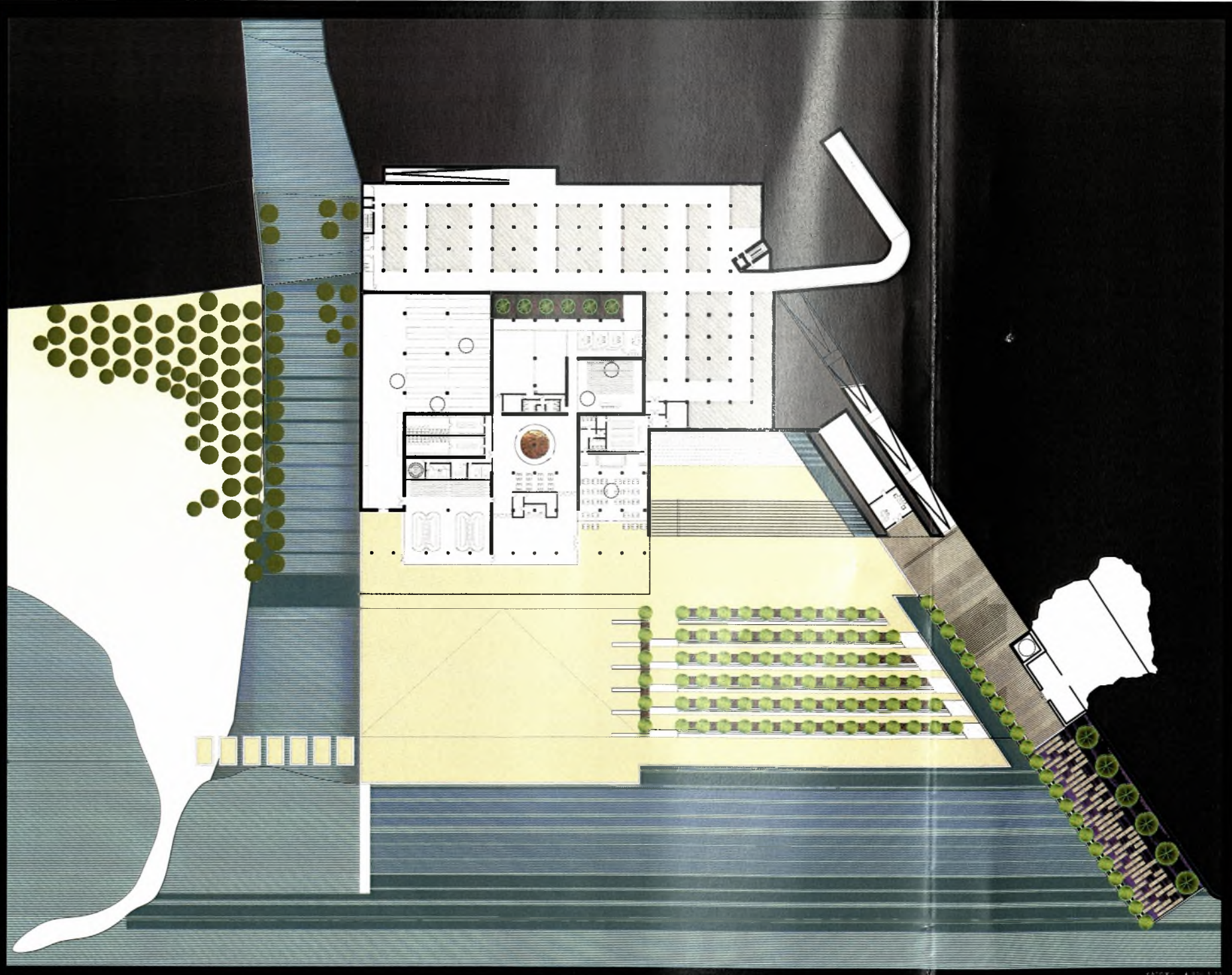
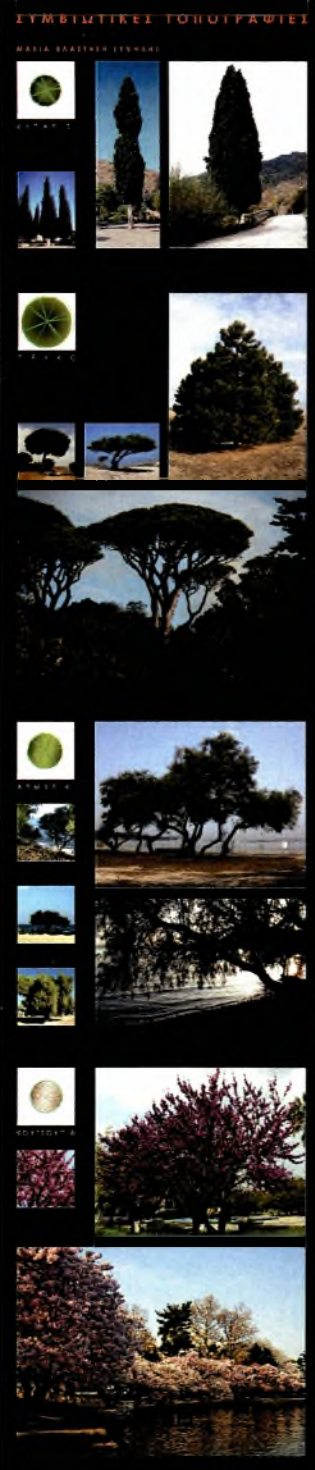
Θέα προς τον Άναυρο

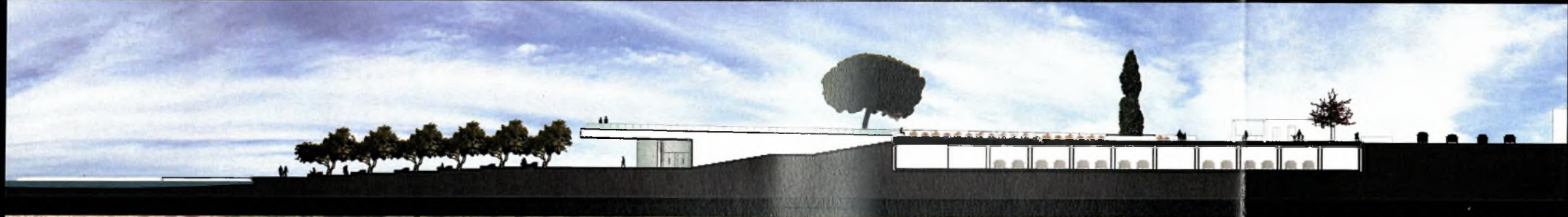
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μετάπολις 2001, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, Επιμέλεια: Γιάννης Αίσωπος Γιώργος Σημαιοφορίδης, Αθήνα 2001
- Μετάπολις 1, μετά την πόλη, Επιμέλεια: Γιάννης Αίσωπος, Γιώργος Σημαιοφορίδης, Αθήνα 1997
- Γιώργος Σημαιοφορίδης, Διελεύσεις, κείμενα για την αρχιτεκτονική και τη μετάπολη, Εκδόσεις Metropolis press, 2005
- Franco Purini "η λαμπρή ράχη" Μετασχηματίζοντας την πόλη, Διεθνής διαγωνισμοί αστικού σχεδιασμού για τη Θεσσαλονίκη, επιμέλεια Βίλμα Χαστάογλου- Μαρτινίδη, Οργανισμός Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης Θεσσαλονίκη 1997, Εκδότης Ανδρέας Παπαδάκης
- Κωνσταντίνος Πατέστος, «Το κιβώτιο του μοντέρνου» κείμενα για την αρχιτεκτονική», Εκδόσεις Καστανιώτη, 2001
- Guy Debord, «Society of the spectacle», Detroit: black & red, 1967
- Jean Baudrillard, «The Ecstasy of Communication», 1987, μεταφρ. Bernard & Caroline Schutze, New York: Semiotext(e), 1988
- Αρχιτεκτονική του 20ου αιώνα Ελλάδα (κατάλογος έκθεσης). Επιμέλεια, Σάββας Κοντάρης, Wilfriedn Wang Αθήνα, Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής, Deutsches Architektur- Museum, Prestel 2000
- Εκλάμψεις της πόλης, La ville en eclats, Richard Scoffier, Τάκης Κουμπής, Εκδόσεις Futura, 2007
- Η νεοελληνική πόλη, Επιμέλεια: Γκυ Μπουρζελ, , Εκδόσεις Εξάντας, 1989

- Γιάννης Αίσωπος «η έκλειψη του δημόσιου χώρου», Futura #5, σελ.41-43
- Ιωάννης Κωστούλας, «Το ιδεολογικό περιεχόμενο του κέντρου των Αθηνών», 11 Ιουνίου 2011, εφημερίδα Καθημερινή, Τέχνες και Πολιτισμός, σελ.3
- Ευάγγελος Ασπρογέρακας, «στοιχεία μεταμοντερνισμού στο δημόσιο χώρο», περιοδικό Αρχιτέκτονες τ.34-περίοδος β, Ιούλιος/Αύγουστος 2002, σελ.61
- Ν Δημήτρης Ποτηρόπουλος, «Η ρευστή εμπειρία ως αστική έκπληξη», 11 Ιουνίου 2011, εφημερίδα Καθημερινή, Τέχνες και Πολιτισμός σελ. 3
- «Ισπανική αρχιτεκτονική, ένας άλλος δρόμος», 14 Απριλίου 2010, εφημερίδα Αυγή, [Online] Διαθέσιμο στο: <http://www.avgi.gr/ArticleActionshow.action?articleID=535868> [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]
- J. Acebillo, «Αρχιτεκτονική και νέα πόλη», Πρακτικά ανοιχτής συζήτησης με θέμα: «Αρχιτεκτονική και νέα πόλη», Τρίτη 23 Μαΐου 2006, ΑΘΗΝΑ, Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών (ΙΣΤΑΜΕ) - Ανδρέας Παπανδρέου, [Online]. Διαθέσιμο στο: <http://www.istame.gr/page/default.asp?la=1&id=546&date=custom> [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]
- Ηλίας Ζέγγελης, «Μεγάλο προσκλητήριο για την Αθήνα. Αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι, πολίτες, πολιτικοί συσπειρώνονται για τη σωτηρία της πόλης Αρχή, ένα συμπόσιο με διεθνές ενδιαφέρον», Δημήτρης Ρηγόπουλος, 05 Δεκεμβρίου 2010, εφημερίδα Καθημερινή, [Online] Διαθέσιμο στο: http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_civ_1_05/12/2010_424475 [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]
- Γ. Πετράκος, «Παλιές και νέες προκλήσεις για την πόλη», Πρακτικά ανοιχτής συζήτησης με θέμα: «Αρχιτεκτονική και νέα πόλη», Τετάρτη 29 Μαρτίου 2006, ΑΘΗΝΑ, Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών (ΙΣΤΑΜΕ) - Ανδρέας Παπανδρέου, [Online]. Διαθέσιμο στο: <http://www.istame.gr/page/default.asp?la=1&id=546&date=custom>
- Δώρα Αντωνίου, «Διασφάλιση κοινωνικής ειρήνης», 14 Αυγούστου 2011, εφημερίδα Καθημερινή, [Online] Διαθέσιμο στο: http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_columns_2_14/08/2011_452749 [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]
- Τάσης Παπαϊωάννου, «Η εικόνα της πόλης που αντικρίζουμε δηλώνει την ήττα κάθε έννοιας συλλογικότητας...», 26 Δεκεμβρίου 2010, εφημερίδα Αυγή, συνέντευξη στον Σ. Μαυροειδή, [Online] Διαθέσιμο στο: <http://www.avgi.gr/ArticleActionshow.action?articleID=589221> [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]
- Αλέξανδρος Τριποδάκης, Το ανοίκειο του δημόσιου χώρου στην ελληνική πόλη και η ευθύνη των αρχιτεκτόνων, 13 Μάρτιου 2010 [Online] Διαθέσιμο στο: <http://www.greekarchitects.gr/gr/κοινωνική-ευθύνη/ /το-ανοικειο-του-δημοσιου-χωρου-στην-ελληνικη-πολη-και-η-ευθυνη-των-αρχιτεκτωνων-id1284> [πρόσβαση 7 Σεπ. 2011]

Μουμουλίκι, Μαρίαννα	
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	
"Συμβουλευτικές τοπογραφίες"	
ΤΙΤΛΟΣ	
ΑΡΧΗ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΔΑΝΕΙΖΟΜΕΝΟΥ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ**

Τηλ.: 24210 ~~06300-1~~

06300-1

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

004000109089

